

Jere Jäppinen

Kaksoiskaupunki soi

*Helsinki-Viaporin musiikin harrastajat vuosina
1750–1820 perukirjojen ja huutokauppojen valossa*

- *FM Jere Jäppinen (jere.jappinen@hel.fi) on työskennellyt vuodesta 1999 tutkijana Helsingin kaupungin museossa. Hänen museotyönsä tärkeänä osana on ollut parikymmentä vuotta kotimaisen ja erityisesti helsinkiläisen musiikin kulttuurihistorian tutkimus ja popularisointi näyttelyissä, julkaisuissa ja tapahtumissa.*

Musical Twin Town
Music Amateurs in the estate inventories and auction
protocols of Helsinki-Sveaborg 1750–1820

The naval fortress Sveaborg was founded off Helsinki in 1748. It grew into a densely populated military community, which had close connections with Helsinki. In practice, they formed a twin town. This created an unusual setting for music, which is examined in this article through a comprehensive study of estate inventories and auction protocols. They proved to be a rich source also regarding music culture.

Firstly, different types of instruments mentioned in the sources are presented, with some observations on music scores, music trade and instrument-making. Then, the social background of the music amateurs and its reflections on the popularity of different instruments are analysed. Lastly, the new information is used to sketch a more detailed and nuanced picture of the development of both domestic and public music culture in Helsinki-Sveaborg in the 18th and early 19th century, paralleled with the situation in Sweden.

Kaksoiskaupunki soi
Helsinki-Viaporin musiikin harrastajat vuosina
1750–1820 perukirjojen ja huutokauppojen
valossa

Jere Jäppinen

Helsingin musiikkioloja 1700-luvulla on kauan kuvailtu tylästi: ”Ei taidyleisöä, ei orkesteriharrastajia, vain muutamia viulunvinguttajia.” ”...helsinkiläisillä oli salainen, esi-isiltä peritty viehtymys möykkään ja meteliin...” ”Musiikki rajoittui tuolla vuosisadalla linnoituksen sotilassoittokuntien meluisiin esityksiin.” ”Helsinki ei 1700-luvulla paljon tarjonnut.”¹ Mielikuvaa aikakaudesta ovat hallinneet sodat, etenkin Helsingin tuho isonvihan aikana, sekä Viaporin linnoituksen perustaminen vuonna 1748, jolloin kulttuurin on nähty viimein saapuneen takapajuiseen kaupunkipahaseen. Helsingin mitättömyyttä Turun ja Viaporinkin rinnalla on korostettu niin, että pääkaupungiksi korottaminen vuonna 1812 on näyttänyt sattumalta.

Viaporia ja Helsinkiä on aiemmin tutkittu erillisinä yhteisinä, mutta nykyään niiden katsotaan muodostaneen kaksoiskaupungin, jossa hallinnolliset ja taloudelliset rajat häilyivät ja asukkaat elivät tiiviissä vuorovaikutuksessa. Helsinki-Viapori kasvoi Suomen pääsatamaksi, jonka kauppalaivasto oli 1800-luvun alussa neljänneksi suurin koko Ruotsin valtakunnassa. Helsinki-Viaporin yhteenlaskettu väkiluku ei tuolloin jäänyt paljon Turusta jälkeen. (Granqvist 2016, 45–51.) Uusi näkökulma on innoittanut myös Ruotsin ajan Helsingin kulttuurihistorian tutkimusta. On tarkasteltu moniulotteisesti kirjanomistusta ja lukemisharrastusta sekä eliitin henkilöhistoriaa, tapoja ja verkostoja (Forselles–Laine 2008, Parland-von Essen 2010).

Nykytutkijat ovat löytäneet uudelleen perukirjat, vainajan omaisuuden, varat ja velat luetteloivat asiakirjat, joita on käytetty Suomessa jo kauan kulttuurihistorian ja kansatieteen lähteinä. Merkittäviä perukir-

¹ Reinholm 1854, 225; von Frenckell 1943, 46; Marvia–Vainio 1993, 13; Dahlström–Salmenhaara 1995, 246.

jatutkimuksia ovat laatineet muun muassa Gunnar Suolahti pappilakulttuurista ja Riitta Pykkänen pukuhistoriasta. Helsingin perukirjoja ovat hyödyntäneet Hilkka Saari, joka tutki vapauden ajan porvariskoteja, ja Henrik Grönroos, joka kirjahistoriaa tutkiessaan havaitsi myös huutokauppapöytäkirjojen lähdearvon.

Oma kiinnostukseni perukirjoihin heräsi muutamista Saaren löytämistä soittimista (Saari 1950, 148–149), jotka päätyivät mainintana laajaan artikkeliini Helsingin musiikkikulttuurista Ruotsin ajalla (Jäppinen 2003). Vuonna 2006 julkaistu kirjahistoriallinen Henrik-tietokanta puolestaan kiinnitti huomioni huutokauppojen musiikkianttiin. Näiden pohjalta syntyi ajatus kartoittaa musiikin harrastusta Ruotsin ajan Helsingissä perukirjojen ja huutokauppojen avulla.

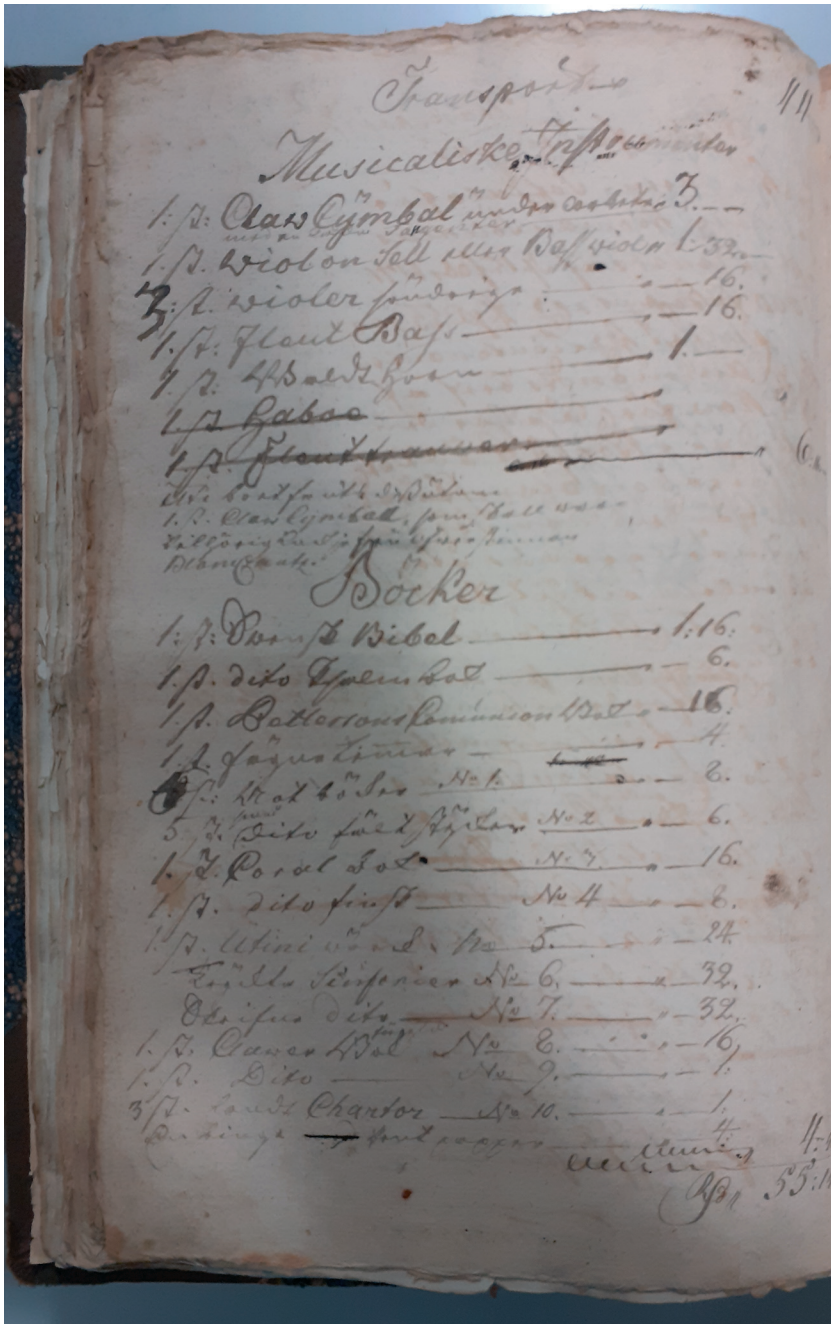
Vastaavia lähteitä on harvoin käytetty järjestelmällisesti Suomen musiikin historian tutkimuksessa (Dahlström 1990, Koponen 2003, Savijoki 2019). Ulkomaisiakin tutkimuksia oli vaikea löytää vertailua varten. Ruotsissa Eva Helenius-Öberg on toteuttanut suuren perukirjatutkimushankkeen mutta julkaissut sen tuloksista vain pari katsausta (Helenius-Öberg 1989; 1993). Berit Ozolinsin opinnäytetutkielma listaa Göteborgin perukirjojen soittimia vuosina 1690–1854 (Ozolins 1970). Hubert Henkel on tarkastellut soittimia 1700-luvun Leipzigin porvarien perukirjoissa (Henkel 1991). Barbara Lambert erittelee perusteellisesti 1600–1700-lukujen Bostonin perukirjoja musiikin kannalta (Lambert 1985). Musiikin arkipäivän historiaa 1700-luvun Tallinnassa on tutkittu myös perukirjojen avulla (Pullat 2016, 242–251; Heinmaa 2017).

Oman tutkimukseni tavoitteeksi muotoutui selvittää, millaisia soittimia Helsingissä oli ennen vuotta 1820 ja ketkä niitä omistivat. Lähdetilanteen vuoksi tutkimus painottuu vuosiin 1750–1820. Aineiston pohjalta voi hahmotella entistä monipuolisempaa kuvaa Helsingin musiikin harrastajista, heidän yhteiskunnallisesta asemastaan ja arvomaailmastaan sekä näiden heijastumisesta musiikkiin.²

Perukirjat ja huutokauppapöytäkirjat musiikin historian lähteinä

Perukirjoja alettiin laatia Suomessa 1600-luvun jälkipuolella. Vuonna 1642 säädettiin, että perinnönjaossa jäämistön arvosta tuli maksaa määräosuus köyhäinkassaan. Tämän takaamiseksi viranomaiset valvoivat

² Käsillä oleva tutkimus täydentää ja syventää aiempaa artikkeliani (Jäppinen 2003), jossa on lisätietoa monista tässä vain lyhyesti mainituista henkilöistä ja ilmiöistä.

Vuonna 1780 kuolleen urkuri Gustaf Adolph Lenningin perukirja on musikkisällöltään Helsingin runsain koko Ruotsin ajalla. Tällä – tavallista helppolukuisemmalla – sivulla luetellaan pesän soittimet sekä kirjojen joukossa nuotit. Kuva: Helsingin kaupunginarkisto/Matti Mieskonen.

perunkirjoituksia. Kaupungeissa pormestarin ja raadin nimeämät kaksi arviomiestä toimittivat perunkirjoituksen ja perukirja tallennettiin maistraatin arkistoon. Perunkirjoitus tuli pakolliseksi 1734.³

Käytännössä kaikkien vainajien perukirjoja ei löydy arkistoista, eli lakia ei noudatettu. Silti niitä on runsaasti Ruotsin ajalta, Helsingistä eniten (1 150 kappaletta). Perukirjat kattavat yhteiskunnan porvareista ja virkamiehistä renkeihin. Suurin aukko ovat aatelin perukirjat, jotka tuhoutuivat Turun palossa vuonna 1827 Turun hovioikeuspiirin osalta lähes koko Ruotsin ajalta. Tämä koskee myös Helsinkiä.

Perukirja noudatti vakiokaavaa. Johdantoon merkittiin päiväys, perunkirjoituksen toimittajat, vainajan titteli ja nimi, kuolinaika ja perilliset. Omaisuus lueteltiin tarkoin, isoissa pesissä luokkiin lajiteltuna: kiinteistöt, käteinen raha, kulta- ja hopeaesineet, muut metalliesineet materiaalin mukaan, lasi-, posliini- ja saviesineet, miesten ja naisten vaatteet, vuodevaatteet, huonekalut, taloustavarat, puuastiat, sekalaiset esineet, aseet, kotieläimet, ajokalut ja kirjat. Lopuksi kirjattiin velat ja saatavat, hautajais- ja perunkirjoituskulut sekä köyhäinkassaan tilitettävä summa.

Musiikin kannalta antoisimpia osioita ovat huonekalut, taloustavarat ja sekalaiset esineet, joihin soittimet useimmiten kirjattiin, milloin mihinkin. Nuotit merkittiin yleensä kirjojen joukkoon, joskus soittimen yhteyteen. Tavaroiden luokittelun johdonmukaisuus vaihteli paljon, ja jotkin perukirjat ovat sekavia. Tässä tutkimuksessa perukirjojen vähemmänkin relevantit osat silmäiltiin varmuuden vuoksi läpi, mutta jokin musiikkiesine on ehkä silti jäänyt huomaamatta.

Kauppiaiden perukirjojen liitteenä on joskus kaupan inventaari, parhaimmillaan sääntillisesti luokiteltu monikymmensivuinen luettelo, joka antaa erinomaisen kuvan ajan kulutustavaroista. Musiikinhistorian tutkijalle inventaarit tarjoavat näköalan musiikkikaupan varhaisvaiheisiin.

Perukirjojen lähdearvoa on punnittava kriittisesti, mitä kirjahistorioitsijat ovat korostaneet. Vähäarvoisiksi tai sopimattomiksi katsottuja tavaroita ei kirjattu, mikä on vienyt tutkijan näkyviltä esimerkiksi arkaluonteisia kirjoja ja kenties halvimpia soittimia. Perunkirjoittajien asiantuntemuksen ja viitseliäisyyden puute näkyy usein kirjojen, nuottien ja soittimien ylimalkaisissa ja monitulkintaisissa nimityksissä. (Mäkinen 2008, Parland-von Essen 2008.)

Perukirja todistaa, että pesässä oli jokin esine, mutta sen käyttö ja merkitys jäävät hämäräksi. Perheenisän tai -äidin kuollessa talouden koko

³ Perukirjojen historiasta ja tutkimisesta kertoo laajemmin Markkanen 1988.

omaisuus kirjattiin, eli perukirjan nimihenkilöä ei voi oikopäätä tulkita esineen omistajaksi tai käyttäjäksi. Kirjojen osalta on muistutettu niiden statusluonteesta: kirjan omistaminen ei takaa, että sitä on käytetty. Sama voi päteä soittimiinkin. Vanhusten perukirjoissa esiintyvien esineiden aktiivikäytöstä voi olla kauan, ja paljonkin tavaraa saattaa puuttua, jos vainaja on elämänsä ehtoolla lahjoittanut omaisuutta lapsilleen. Toisaalta kuolema korjasi 1700-luvulla kaikenikäisiä, eli moni perukirja kuvaa laatimisajankohtansa tapoja.

Kaupungin valvoma ja säätelemä huutokauppatoiminta alkoi Tukholmassa 1674 ja levisi 1700-luvulla valtakunnan muihin kaupunkeihin. Huutokauppojen virallisen luonteen takia pöytäkirjat arkistoitii.⁴ Helsingissä huutokauppatoiminta vakiintui 1700-luvun keskivaiheilla, ja ehjä pöytäkirjasarja alkaa 1750-luvulta. Vuosittain pidettiin 30–40 huutokauppaa, joissa oli tarjolla muun muassa tontteja, rakennuksia, karjaa, viljaa sekä haaksirikkoutuneiden laivojen osia ja lastia. Musiikin kannalta kiintoisia ovat huutokaupat, joissa myytiin yksityishenkilöiden kotiirtaimistoa ja kauppiaiden varastoja esimerkiksi velkojen, konkurssin, perinnönjaon tai muuton takia.

Pöytäkirjan johdantoon merkittiin päiväys, tavarat myyntiin antanut henkilö ja huutokaupan pitopaikka. Sitten lueteltiin myytävät tavarat, jotka usein luokiteltiin perukirjan tapaan. Kullekin tavaralle kirjattiin lähtöhinta ja vasarahinta, jonka ostaja siitä maksoi. Ostajasta merkittiin yleensä vain titteli ja sukunimi, minkä takia heitä on usein vaikea tunnistaa.

Huutokauppapöytäkirjat tarjoavat perukirjoja monipuolisempaa tietoa. Esineen omistajan lisäksi selviää ostaja, mikä kertoo tavarain liikkeistä sosiaaliryhmien sisällä ja välillä. Lähtö- ja vasarahinnan ero kuvastaa esineen harvinaisuutta ja haluttuutta. Helsinki-Viaporin tutkittaessa on tärkeää, että huutokaupat tuovat esiin sotilaat, etenkin aateliset upseerit, jotka eivät näy perukirjoissa.

Huutokauppojenkin suhteen kriittisyys on tarpeen. Soittimen ostaminen ei todista, että ostaja aikoo käyttää sitä itse. Tämä koskee erityisesti kauppiaita ja muitakin, jotka vaikuttavat hankkineen huutokaupoista tavaraa jälleenmyyntiä varten.

⁴ Huutokauppoja 1700–1800-lukujen Ruotsissa tarkastelee monipuolisesti Ulväng–Murhem–Lilja 2013.

Musiikkiin liittyvät maininnat lukuina

Tätä tutkimusta varten on käyty läpi Helsingissä vuotta 1820 edeltävältä ajalta säilyneet 1 571 perukirjaa ja noin 2 500 huutokauppapöytäkirjaa. Lähteistä etsittiin musiikkiin liittyviä esineitä: soittimien ja nuottien lisäksi esimerkiksi soitinkoteloita, nuottitelineitä ja kauppojen varastojen viulunkieliä. Myös musiikkikirjallisuutta kuten laulukirjoja ja ooppera-librettoja havainnoitiin, mutta tulkintavaikkeuksien takia niitä käsitellään vain katsauksena.

Yleiskuvan löydöksistä saa taulukoimalla vuosikymmenittäin musiikkiesineitä sisältävät perukirjat ja huutokaupat. Vanhin aineisto on mukana taustana. Vuodesta 1730 alkaen perukirjoista on laskettu prosenttiosuudet. Huutokauppojen osalta se ei ole mielekäästä, koska ne eivät ole keskenään vertailukelpoisia vasaran alle tulleen omaisuuden suuresti vaihtelevan luonteen takia.

Taulukko 1: Musiikkiesineitä sisältävät perukirjat ja huutokauppapöytäkirjat vuoteen 1820

Vuodet	Perukirjoja	Perukirjat joissa musiikkiesineitä		Huutokaupat joissa musiikkiesineitä
1679–99	16	1		
1700–29	32	1		
1730–39	37	2	5,4 %	2
1740–49	66	3	4,6 %	1
1750–59	176	5	2,8 %	19
1760–69	160	9	5,6 %	18
1770–79	153	6	3,9 %	27
1780–89	166	5	3,0 %	8
1790–99	219	16	7,3 %	35
1800–09	165	10	6,1 %	21
1810–20	381	29	7,6 %	39
Yhteensä	1 571	87	5,5 %	170

Havainnot ovat vähissä ennen 1750-lukua, koska perukirjoja ja etenkin huutokauppapöytäkirjoja on vain nimeksi. Lähteiden runsastuessa musiikkimaininnat yleistyvät, ja musiikkiesineitä esiintyy perukirjoissa varsin tasaisesti. Eri vuosikymmenien eroja ei pidä ylitulkita lähteiden syntymisen ja säilymisen sattumanvaraisuuden takia. Huutokauppojen anti

on perukirjoja rikkaampi, koska tavaraa huutokaupattiin monesta muus-
takin syystä kuin kuoleman takia. Lisäksi huutokaupoissa näkyy perukirjoista puuttuvia ryhmiä kuten aatelisia upseereita ja muuta armeijan väkeä. Luvut ovat myös osin päällekkäisiä, koska joskus sama pesä sekä perunkirjoitettiin että huutokaupattiin.

Soittimet, nuotit ja musiikkikirjallisuus

Perukirjojen ja huutokauppapöytäkirjojen soitinmaininnat ovat yleensä lyhyitä ja ylimalkaisia. Soitinten nimet kirjattiin milloin mitenkään, niiden laatua luonnehdittiin harvoin (lähinnä sanalla ”vanha”) eikä valmistajista ole tietoja. Usein on vaikea tulkita, mitä soitinta tarkoitetaan, ja joskus jää epäselväksi, onko kyseessä soitin ylipäättäen.

Taulukkoon 2 on koottu aineiston soitinyksilöt, eli soitin on laskettu vain kerran, jos se mainitaan sekä perukirjassa että huutokauppapöytäkirjassa. Taulukko on jaettu parinkymmenen vuoden jaksoihin. Jakopiste 1776/1777 perustuu rahayksiköiden muutokseen, joka vaikuttaa myöhemmin esille tulevaan arvovertailuun. Vain kerran esiintyvät soittimet

Taulukko 2: Soitinesiintymät perukirjoissa ja huutokaupoissa 1730–1820

	1730–1749	1750–1776	1777–1799	1800–1820	Yht.
Viulu	1	21	29	32	83
Klaveeri	1	6	14	15	36
Huilu	4	2	4	8	18
Nokkahuilu	2	2	1		5
Poikkihuilu		6	1	1	8
Harppu		11			11
”Sisteri”		1	1	5	7
Sello		2	2	2	6
Positiiviurut		3		2	5
Käyrätorvi		2	3		5
Klarinetti			1	2	3
Kitara				2	2
			alttoviulu <i>FleutBass</i> oboe	flageoletti	

on merkitty taulukon alle. Mukaan ei ole otettu merkinantosoittimia eikä vain kauppiaiden inventaareissa mainittuja soittimia, joita käsitellään soitinkaupan yhteydessä. Soitinten tunnistusongelmia käsitellään edempänä, mutta todettakoon, että etenkin klaveerisoitinten osalta taulukko on yksinkertaistettu.

Viulu johtaa ylivoimaisesti, ja klaveerisoittimet ja huilut ovat aika taväkinä perässä. Huomiota herättää klaveerien määrän jyrkkä nousu 1700-luvun lopulla. Viulun suosio kehittyy tasaisemmin, ja huilujen osuus on vakaa. Harput ja positiiviurut kukoistavat lyhyesti 1760–70-luvuilla. Klarinetti ja kitara, joiden suosio kasvoi 1700–1800-lukujen vaihteessa, näkyvät suppeasti.

Soitinten niukan kuvailun takia hinnoista voi etsiä tulkintatukea – onhan kullekin soittimelle yleensä merkitty hinta, huutokaupoissa kaksikin, mutta vertailu on silti vaikeaa. Tutkimuskauden aikana rahajärjestelmä vaihtui kahdesti: vuonna 1776 siirryttiin hopea- ja kuparitaalareista ja äyrestä riikintaalareihin eli rikseihin ja killinkeihin, ja vuonna 1810 ruplat ja kopeekat tulivat kirjanpitoon. Rahan arvo ja ostovoima vaihtelivat paljon, eli pitkän ajan vertailuja ei voi tehdä.

Perukirja-arvoja on tulkittava varoen, koska omaisuus hinnoiteltiin usein alakanttiin köyhille tilitettävän osan supistamiseksi. Huutokaupoissa lähtö- ja vasarahinnan ero on joskus huomattava, jolloin vasarahinta lienee lähempänä tavaran oikeaa arvoa. Tämä ei silti ole sääntö, koska huutajat eivät aina olleet samoja ja tarjousten taso vaihteli heidän määränsä ja kiinnostuksensa mukaan.

Tässä tutkimuksessa soitinten arvoa on tilastoitu jakamalla aineisto ajanjaksoihin, joiden sisällä hinnoille on laskettu vertailuluvut. Lisäksi soitinten arvoa on vertailtu saman pesän tai huutokaupan muihin tavaroihin. Näin on saatu suuntaa antava käsitys soitinten hintasuhteista.

Jousisoittimet

Helsingistä on tietoja jousisoittimista jo vuosilta 1642 ja 1703–04 (Jäppinen 2003, 15, 61). Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyy runsaasti sanoilla *fiol*, *viol* ja *violin* kirjattuja jousisoittimia, joita ei silti voi oitis tulkita viuluiksi. Sana *fiol* tarkoitti 1600-luvulla gambaa mutta vuosisadan jälkipuolella myös viulua, josta käytettiin aluksi pikemmin sanaa *viol* kuin *violin*. Gamba säilytti suosionsa pitkään 1700-luvulla, usein nimellä *viol de gam*. (Walin 1949, 44–46, 50.) Kokkolan urkurin Anders Flinten-

bergin perukirjassa esiintyy *viol Degam* vielä vuonna 1771 (Hannikainen 2008: 64, 67–68).

Helsingin lähteissä sana *viol* on lähes yksinomaisen 1760-luvun lopulle mutta *violin* nousee hallitsevaksi 1770-luvulta alkaen. Nimityksiä käytettiin joskus ristiin: esimerkiksi urkuri Gustaf Adolph Lenningin perukirjassa vuonna 1780 mainitut 3 *wioler* huutokaupattiin *violin*-nimellä.⁵ Joka tapauksessa jokin Helsingin *viol* saattaa olla gamba, vaikka tähän viittaavia lisämääreitä ei ole.

Muista jousisoittimista mainitaan vuodesta 1769 alkaen harvakseltaan selloja, nimillä *basviolin* tai *violoncelle*. Varasotatuomari Alexander Watzin soittimistoon kuului 1797 hintava *Premier Viol*, joka lienee hieno, kvartetin ensiviuluksi sopiva instrumentti. Vuonna 1798 varapormestari Alexander Stichaeuksen jäämistöstä myytiin alttoviulu (*Alt Violin*).⁶

Kosketinsoittimet

Helsingin varhaisista kosketinsoittimista tunnetaan parhaiten kirkon urut, joita oli 1630-luvulta alkaen kolmet Ruotsin ajalla (Jäppinen 2003, 40–46, 58–60, 114–118, 145–146). Urkurille kuulunut spinetti mainitaan 1659 erään värikkään oikeusjutun yhteydessä (Jäppinen 2003, 48–49).

Tässä tutkimuksessa kosketinsoittimia löytyi paljon. Tavallisin nimitys on vaikeasti tulkittava *claver*, joka tarkoitti ruotsiksi 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa yleisesti kielikosketinsoittimia ja erityisesti klavikordia (Helenius-Öberg 1977, 25, viite 34). Muunnimisiä kosketinsoittimia esiintyy harvoin. Spineteiksi tulkittakoon vuonna 1739 mainittu *Spenät* sekä vuosien 1771 *Clau Spinett*, 1775 *Clawe Spinett* ja 1790 *Spennet*. Vuonna 1780 on kirjattu kaksi cembaloa (*ClawCymbal*).⁷

Claver lienee siis useimmiten klavikordi (Dahlström 1990, 58, viite 13). Nimityksen taakse kenties kätkeytyviä muita soittimia on vaikea tunnistaa hintavertailuin. Aineiston spineteistä varhaisin on ajallisesti liian kaukana muista, yhdelle cembaloista ei anneta hintaa ja toinen oli keskeneräinen, eli sen hinta ei ole vertailukelpoinen. Vain kauppias Johan Holmbergin vuosina 1771 ja 1775 mainittu, 30 kuparitaalarin arvoinen spinetti soveltuu vertailuun. Sen aikalaisista nousee esiin vuonna 1773 kuolleen luutnantti Per Börje Brantin *claver*, joka sai 36 kuparitaalarin

⁵ HKA PK Ec:5 nro 648; HKPK Ca:15 1.3.1781.

⁶ HKA HKPK Ca:20 1.5.1797 ja 22., 23., 29., 30.5.1798.

⁷ HKA PK Ec:1 nro 85, Ec:4 nro 549, EC:5 nro 648; HKPK Ca:13 21.3.1775, Ca:17 25.9.1790.

Kotisoittimena 1600-luvulta 1800-luvulle suosittu klavikordin omisti myös moni helsinkiläinen. Tukholmalaisen Speckenin valmistama klavikordi hankittiin vuonna 1760 Porvoon lukioon. Nykyisin soitin on Porvoon museon Holmin talossa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo/Ilari Järvinen.

lähtöhinnan ja myytiin yli 43 kuparitaalarilla.⁸ Musiikkiin perehtynyt Brant, hovikapellimestarin poika, lienee omistanut laatusoitimen, joka saattoi olla spinetti mutta yhtä hyvin hieno klavikordi.

Ajan uutuussoitin *fortepiano* mainitaan Helsingissä 1786 ja 1791 (Jäppinen 2003, 136–137; Nyberg 2006, 27). Saman ajan perukirjoissa ja huutokaupoissa sanaa ei esiinny, mutta 1790-luvun Helsingin hienoimmat klaveerit yltävät saman ajan Göteborgin halvimpien fortepianojen hintoihin (Ozolins 1970). Näitä mahdollisia fortepianoja ovat kapteeni Karl Gustav Brummerin vuonna 1790 myymä klaveeri (lähtöhinta 20, vasarahinta 30 riksiä), kauppiaantytär Christina Ulrica Burtzin perukirjaan vuonna 1797 merkitty klaveeri (16 riksiä) sekä varasotatuomari Watzin samana vuonna myymä klaveeri (lähtöhinta 15, vasarahinta

⁸ HKA PK Ec:4 nro 549; HKPK Ca:11 19.10.1773, Ca:13 21.3.1775.

10.5 riksiä).⁹ Nekin voi silti hinnan puolesta tulkita myös klavikordeiksi. Aineiston ainoat varmat fortepianot huutokauppasi venäläinen upseeri, kapteeni Borovskoi, vuonna 1814. Niiden hinta oli 200–250 ruplan vaiheilla, ja ne olivat 1810-luvun soittimista kalleimpia, kolme–neljä kertaa parhaita klaveereja hintavampia.¹⁰ Hintasuhteet olivat samaa luokkaa Turussa vuonna 1827 (Dahlström 1990, 39–40, 42–53).

Cembalo, spinetti ja fortepiano siis tunnettiin Helsingissä mutta klavikordi oli suosituin. Se oli oiva kotisoitin: rakenteeltaan yksinkertainen, helppohoitoinen ja kestävä, soinniltaan hento mutta ilmaisuvoimainen ja harjoitussoittimena kätevä (Vapaavuori 2001, 44–56). Klavikordeja tehtiin 1700-luvun jälkipuolella Ruotsissa paljon, ja taso vaihteli. Suosikiksi tuli isokokoinen ruotsalainen malli, joka pysyi muodissa Manner-Eurooppaa kauemmin, 1820-luvulle asti. Loistoklavikordit olivat arvoesineitä koristemaalauksineen, jalopuuviihluksineen ja intarsiakoristeluineen. (Helenius-Öberg 1986.) Klavikordien koko, laatu, kunto ja hinta vaihtelivat paljon, ja niitä esiintyi Helsingissä sekä rikkaiden että vaatimattomien kotien soittopeleinä etenkin 1790-luvulta 1810-luvulle.

Vauraiden kauppiaiden positiiviurut (*positiv, spelur*) olivat 1760–70-luvuilla Helsingin kalleimpia soittimia. Tukholman porvareilla ne olivat 1700-luvun jälkipuolella melko yleisiä. Positiivit eivät silti tavallisesti olleet soitettavia vaan soittorasiamaisia automaattuurkuja. Ruotsalaiset urkujenrakentajat ja kellosepät valmistivat myös kelloja, jotka soittivat tasa-tunnein pilleillä, kielillä tai kelloilla virsiä tai muita suosittuja sävelmiä. (Musiken i Sverige II 1993, 188.) Tuomarinkylän kartanossa Helsingin pitäjässä vuonna 1815 kuolleen sotatuomari Jacob Daniel Weckströmin perukirjassa mainitaan sekä rikkinäinen *Positiv* että *Spel Uhr*, eli todennäköisesti soittorasiasia ja kello.¹¹

Puhallinsoittimet

Helsinki oli 1500–1600-luvuilla tärkeä sotasatama, joten armeijan pillien ja trumpettien raikuvat signaalit tulivat kaupunkilaisille tutuiksi. Sotilasmusiikin kehittyessä moniääniseksi Helsinkiin sijoitettiin 1695 Uudenmaan jalkaväkirykmentin skalmeyjayhtye. Sotilasmuusikoiden trumpetteja kuultiin 1700-luvulla usein juhlissa. (Jäppinen 2003, 17, 57,

⁹ HKA HKPK Ca:17 11.3.1790, Ca:20 1.5.1797; PK Ec:8 nro 996.

¹⁰ HKA HKPK Ca:24 19.3.1814.

¹¹ KA Biographica Weckström.

97, 99, 118, 142.) Puhaltimia käytettiin 1600-luvun koulumusiikissa, ja Helsingin triviaalikoulu omisti 1688 pasuunan (Jäppinen 2003, 28).

Perukirjat ja huutokaupat valaisevat 1700-luvun amatöörien suosimien pehmeäsointisten puupuhaltimien äänimaisemaa. Tavallisesti lähteissä lukee vain *fleut* tai *flöit*, toisinaan tarkemmin *fleut douce* tai *flöit dus* eli nokkahuilu. Vuosina 1763–1801 esiintyvä *fleuttravers* tarkoittaa traverso- eli poikkihuilua. Traversot ovat yleensä kolme-kuusi kertaa nokkahuiluja kalliimpia, minkä pohjalta useimmat pelkiksi huiluiksi merkityt soittimet voi tunnistaa. Nokkahuilu näyttää jääneen 1800-luvun alussa niin unhoon, että kaikki huilut alettiin merkitä ilman täsmennyksiä.

Muita puhaltimia soittivat lähes yksinomaan ammattimuusikot. Puhaltimet olivat Ruotsin valtakunnassa kalliita ja harvinaisia, koska niitä osasi valmistaa vain harva soitinrakentaja. Puhallinsoitinten kysyntä kasvoi sotilassoittokuntien alkaessa kehittyä harmoniamusiikin suuntaan 1770-luvulta lähtien. Puhallinvalikoima monipuolistui, ja käyttöön tulivat klarinetti ja käyrätorvi, jotka piti usein tilata ulkomailta. (Laitinen 2020, 71–74, 187–189.)

Myös Helsingissä muut puhaltimet näyttävät usein liittyvän sotilasmusiikkiin. Muutamia vähäarvoiset postitorvet lienevät olleet signaalisoittimia, samoin erään upseerin pesästä rummun kera myyty pilli (*pipa*) sekä pari halpaa käyrätorvea (*walthorn*). Sen sijaan urkuri Lenningin jäämistöön vuonna 1780 kirjattu arvokas käyrätorvi ja luutnantti Carl Fredrik de Freseltä vuonna 1772 ulosmitattu hintava käyrätorvipari olivat varmasti musiikkiin tarkoitettuja. Lenningin peruisa oli myös oboe sekä arvoituksellinen *FleutBass*, joka tarkoittaa ehkä bassonokkahuilua. Kolmesta klarinetista vuosina 1793 ja 1815 mainitut kuuluivat sotilasmuusikoille ja vuonna 1820 perukirjaan merkitty hopeahelainen hienous kamarikirjuri Arvid Diedrich Wallgrenille, jolla oli myös nokkahuilun sukuinen flageoletti.¹²

Näppäilysoittimet

Vanhimmat tiedot musiikista Helsingissä koskevat näppäilysoittimia. Vuoden 1585 tulliluettelossa on harpun ja sisterin, 1500–1700-luvuilla suosituksen kotisoittimen, kieliä, ja systeri esiintyy myös 1600-luvun lähteissä (Jäppinen 2003, 13–15, 74–75). Harpunkielet mainitaan kauppatavaroina Hindrich

¹² HKA PK Ec:5 nro 648, Ec:10 nro 147, EC:11 nro 363; HKPK Ca:11 7.7.1772, Ca:19 20.–28.2.1793.

Hindrichsson juniorin perukirjassa vuonna 1690¹³ ja susterinkielet Torsten Burgmanin perukirjassa vuonna 1712 (Lehto 2007, 32, 50).

Harppuja näkyy lähteissä tiuhaan 1760–70-luvuilla. Tulkintapulmia tarjoaa sana *harpa*, joka tarkoittaa sekä soitinta että välppää, viljan puhdistamiseen käytettyä harvaa metallilankaseulaa. Varma soitin on *David's harpa*, samoin lakattu harppu (*laqwerad harpa*). Huokeimmat harput epäilyttävät, mutta soittimeksi on silti tulkittava esimerkiksi raatimies Johan Niclas Myhrin vähäarvoinen *harpa*, jonka kauppias Johan Sederholm huusi 1774 kymmenkertaisella hinnalla.¹⁴

Varmahkoja harppuja on yksitoista, mutta niiden olemus jää epäselväksi. *David's harpa* voi merkitä pientä, sylissä soitettavaa harppua. Sen sijaan Saksassa *Davidsharfe* oli iso, lattialla pidetty soitin. Naisten suosiossa oli 1600–1700-luvuilla myös *arpanetta* eli *spetsharpa*, jossa on pöydällä seisovan kaikupohjan molemmin puolin näppäiltäviä, erisävyisiä melodia- ja säestyskieliä. (Walín 1949, 31, 62; Kjellström 1983, 160–161; Lawrence-King 1998, 4–5; Hannikainen 2008, 65–66.)

Lisää tulkintaongelmia tarjoavat *citra* ja *zitter*. Ne voi ymmärtää sistereiksi 1780-luvulle asti, jolloin sana alkoi tarkoittaa myös susteristä Ruotsissa kehitettyä ”ruotsalaista luuttua”. (Walín 1949, 23; Musiken i Sverige II 1993, 184–185; Dahlström 1990, 58, viite 14.) Tämä soitin oli Suomessa suosittu 1700-luvun lopulla ja vielä pitkään 1800-luvullakin (Savijoki 2019, 33–47). *Citra* saattoi lisäksi viitata sitransukuiseen kansansoittimeen, joka samoihin aikoihin levisi Ruotsissa *hummel*-nimisenä porvarillisten musiikin harrastajien käyttöön (Ozolins 1970, 36–37). Se tunnettiin Helsingissäkin: varapormestari Stichaeuksen pesästä myytiin 1798 *Zittra eller Hummer*.¹⁵

Kitaroita myytiin Helsingin huutokaupoissa 1814 ja 1816 venäläisten upseerien ja kauppiaiden kesken.¹⁶ Klassinen kuusikielinen kitara oli noihin aikoihin vasta tulossa muotiin. Turun palossa vuonna 1827 tuhoutuneiksi kirjattiin jo viisi kitaraa. (Dahlström 1990, 38.)

Lastensoittimet ja munniharppu

Lasten soitonopetus oli tärkeä osa 1700-luvulla laajentunutta musiikin harrastusta, joka käsitettiin myös sivistyksen merkiksi ja keinoksi saavut-

¹³ HKA PK Ec:1 nro 7.

¹⁴ HKA HKPK Ca:12 1.–29.9., 4.–25.10.1774.

¹⁵ HKA HKPK Ca:20 22., 23., 29., 30.5.1798.

¹⁶ HKA HKPK Ca:24 19.3.1814 ja 26.7.1816.

taa parempi asema. Lastensoittimia, niin oikeita kuin lelujakin, esiintyy aika ajoin kauppiaiden inventaareissa. Perukirjoissa lasten tavaroita on hyvin harvoin.

Yleisin oli lastenviulu (*barn viol*), joita mainitaan satunnaisesti kauppiaiden varastoissa 1760–90-luvuilla. Se maksoi noin puolet aikuisten viulusta, 1790-luvulla vielä vähemmän. Tukholmassa toimi 1700-luvun jälkipuolella lastenviuluihin erikoistunut soitinrakentaja, ja niitä tehtiin paljon myös Göteborgissa (Helenius-Öberg 1977, 30; Ozolins 1970, 29). Ehkä soitonopetteluja varten kaupattiin myös halpoja huiluja, joita joskus kutsutaan lastenhuiluiksi (*barnflöjt*). Ruotsissa oli lastenklavikordejakin, mutta niistä ei ole tietoa Helsingistä (Helenius-Öberg 1986, 237–238, viite 153). Leluiksi lienee tulkittava lasten rummut, pillit ja trumpetit, joista on hajamainintoja.

Munniharppuja esiintyy kauppiaiden inventaareissa, muttei koskaan perukirjoissa, kaiketi vähäisen arvon takia. Suomessa keskiajalta asti tunnettu munniharppu oli lasten lelu ja rahvaan parissa myös tanssin säestyssoitin. Niitä valmistettiin 1600–1700-luvuilla vientiin Itävallan Alpeilla. Ruotsissa kyläsepät tekivät 1750-luvulla munniharppuja kulku-kauppaa varten, mutta Helsingissä myydyt lienevät olleet tuontitavaraa. (Andersson 1963, 64; Helenius-Öberg 1977, 37; Taavitsainen 1978.) Myös 1600-luvun Massachusettsin ja 1700-luvun Tallinnan lähteissä munniharppuja on lähinnä kauppiaiden varastoissa (Lambert 1985, 482–484; Pullat 2016, 246–247).

Nuotit ja musiikkikirjallisuus

Nuotteja näkyy perukirjoissa ja huutokaupoissa, yleensä kirjojen joukossa, aluksi harvaan ja 1790-luvulta alkaen tiuhemmin. Samalla lisääntyvät maininnat nuottitelineistä. Lähes aina merkinnät ovat ylimalkaisia nuottivihkoja ja -nippuja: *en notbok, diverse lösa noter uti en bundt*. Jopa vuonna 1796 kuolleen urkuri Olof Johan Brunon 78 nuottikirjaa kirjattiin erittelemättä yhdelle riville.¹⁷ Tämä ei johtune vain Helsingin perunkirjoittajien heikosta asiantuntemuksesta, koska tyyli oli sama myös Tallinnassa, Göteborgissa ja Leipzigissa (Ozolins 1970, 82; Henkel 1991, 60; Heinmaa 2017, 80).

Joskus nuottien kerrotaan olevan painettuja tai käsin kirjoitettuja. Painetut nuotit olivat 1700-luvun lopulle asti kalliita, ja paljon nuotteja myytiin ammattikopistien kopioimina ja niitä jäljennettiin myös itse

¹⁷ HKA PK EC:7 nro 982.

(Wiberg 1955, 76–77; Musiken i Sverige II 1993, 118, 367–368). Nuottien harvinaisuudesta Helsingissä kertoo, että niiden hinnat nousivat joskus huomasti huutokaupoissa. Nuotteja jäljennettiin täälläkin, vaikka nuottipaperia ei kaupoissa näytä olleen kuten Tukholmassa. Vuonna 1802 huutokaupattiin *notlinierpenna*, jolla kaiketi piirrettiin nuottiviivastoja.¹⁸

Nuottien sisällöstä mainitaan joskus soitin: *Clawer Bok, 2ne notböcker för Violin, Fleut med notböcker*. Kerran nuottikirja määritellään saksalaiseksi ja kerran oppikirjaksi (*Clawer skola*). Urkuri Lenningin kiehtova nuotisto jää valitettavan hämäräksi: sinfonioita niin painettuina kuin käsikirjoituksinakin, kaksi klaveerikirjaa, joista toisen kansi oli kullattu, kenttä- eli sotilasmusiikkia (*Fält stycken*) sekä *Utini wärk*, joka lienee ollut jokin hovikapellimestari Francesco Uttinin teos.¹⁹

Eniten on virsikirjoja ja hengellisiä laulukirjoja (Henrik-tietokanta). Muista laulukokoelmista tunnistaa helposti Bellmanin teokset: majuri Nils Alexander Riddersvärdin huutokaupassa oli 1801 *Bachi tempel*, ja majuri Wahlbergin pesästä myytiin 1816 *Fredmanin epistolat* säestyksineen. Kaupalaivankapteeni Christian Thuringin jäämistöstä oli 1801 kaupan englantilaisia lauluja ja vapaamuurarilauluja. Arkkiveisuja lienevät kauppias Leonard Adrianin vuonna 1754 myymät *några st. Wisor* sekä kauppias Peter Schwartzin vuoden 1794 perukirjan *Sånger i blandade ämnen*.²⁰

Lähteissä mainitut oopperat ja laulunäytelmät ovat hinnasta päätäten librettovihkoja. Niiden omistajat ovat ehkä nähneet esityksen Tukholmassa tai kenties jopa Helsingissä, jossa kiertävät teatteriseurueet esiintyivät 1760-luvulta alkaen (Hirn 1998, 27–37). Toisaalta näytelmät olivat 1700-luvulla suosittua luettavaa, ja niitä myytiin huutokaupoissa (Mäkinen 2008, 151–153).

Kapteeni Johan Gustaf Kyhlenbeckin peruissa oli 1753 *Hercules på skiljovägen* (1750), ja vuonna 1773 myytiin hovikapellimestarin pojan, luutnantti Brantin, pesästä Händelin *Acis and Galathea* englanniksi sekä italialainen ooppera, kenties *Il pastor fido*. Lars Lalinin ruotsinkielinen *Acis och Galathée* (1773) oli 1775 majuri Adam Geeten huutokaupassa. Italiaa opetellut majuri Fredrik Granatenhjelm omisti 1785 libretton *L'Orfeo o sia Amore spesso inganna*. Tullinhoitaja Anders Borgilta jäi 1809 ooppera-baletti *Adonis*, joka oli saanut ensi-iltansa Tukholmassa 1776.²¹

¹⁸ HKA HKPK Ca:21 12.2.1802.

¹⁹ HKA PK Ec:5 nro 648.

²⁰ HKA HKPK Ca:2 18.1.1754, Ca:21 28.–29.5., 11.6.1801 (Thuring) ja 25.9.–6.10.1801 (Riddersvärd), Ca:24 14.–15.5.1816; PK Ec:7 nro 938.

²¹ HKA HKPK Ca:2 1.12.1753, Ca:11 19.10.1773, Ca:13 20.10.1775, Ca:17 2.6.1785; PK Ec:9 9.6.1809.

Kepeät laulunäytelmät huvittivat 1700-luvun jälkipuolella Helsingissäkin. Petter Stenborgin teatteri parodioi Tukholmassa Kuninkaallisen oopperan ohjelmistoa, ensimenestyksenä Lalinin *Acis och Galathéen* ivamukaelma *Casper och Dorothea* (1775), joka oli 1810 maistraatinsihteerin Jonas Mauritz Odengrenin perukirjassa. Kuninkaallisen oopperan avausteos *Thetis och Pelée* (1773) vääntyi hupailuksi *Petis och Thelée* (1779), jonka myivät kirjanpitäjä Carl Fredrik Dammert vuonna 1800 ja majuri Riddersvärd 1801. Dammert myi muitakin koomisia oopperoita ja laulunäytelmiä.²²

Oopperoiden ja etenkin koomisten laulunäytelmien librettojen omistajat heijastavat uudenaikaisen, ajankohtaisia aiheita käsittelevän musiikkiteatterin suosion kasvua, yleisöpohjan laajenemista ja aiemmin eliitin yksinään määrittelemän musiikkimaun demokratisoitumista Euroopan kaupungeissa 1700-luvun lopulla (Wolff 2015, 447–449). Helsinginkin lähteissä aatelliset upseerit saavat vähitellen oopperakatsomossa rinnalleen virkamiehiä ja kirjanpitäjiä.

Musiikinteoriaa ei Helsingissä juuri luettu toisin kuin Ruotsissa (Musiken i Sverige II 1993, 113–114). Nimeämättömien nuottikirjojen seassa on toki voinut olla musiikkioppiakin. Ainoat tunnistetut teokset ovat everstilutnantti Adolf Fredrik Brummerin pesästä vuonna 1800 myyty D’Alembertin *Éléments de musique théorique et pratique* (1752) sekä vuonna 1809 kuolleelle maistraatinsihteerin Odengrenille kuulunut Hülphersin *Historisk afhandling om musik och instrumenter* (1773).²³

Musiikkikaupan ja soitinrakennuksen alkuvaiheet Helsingissä

Musiikin harrastus laajeni Ruotsissa 1700-luvun keskivaiheilla ja soitinten tuonti vilkastui. Ajan merkantilistinen talousajattelu piti tuontia vahingollisena, joten kotimaisen tuotannon tukemiseksi soitinten tuonti kiellettiin 1756 lukuun ottamatta sellaisia soittimia, joita Ruotsissa ei osattu tehdä. Soitinten kieliä sai tuoda vapaasti. Vuoteen 1816 jatkunut tuontikielto vauhditti soitinrakennuksen kehitystä etenkin Tukholmassa. (Helenius-Öberg 1977, 11–14; Musiken i Sverige II 1993, 169–170.)

Soitinrakennus oli tiukasti säänneltyä kuten muutkin elinkeinot, ja vain laillistettu mestari sai harjoittaa ammattia. Soitin tilattiin suoraan rakentajalta, ja toimitusajat venyivät vuosiksi. Ennen tuontikieltoa ko-

²² HKA HKPK Ca:21 14.3.1800 ja 25.9.–6.10.1801; PK Ec:10 nro 1.

²³ HKA HKPK Ca:21 20.–21.3.1800; PK Ec:10 nro 1.

timaisten soitinverstaiden oli vaikea saada tuotteitaan kaupaksi, koska kauppiaat toivat edullisia ulkomaisia soittimia. Myös kiellon säätämisen jälkeen kauppiaiden kilpailu jatkui, koska soittimia lienee salakuljetettu kuten muitakin kiellettyjä tuontitavaroita. Musiikinharrastajat toivat itsekin soittimia ulkomailta. (Helenius-Öberg 1977, 10–14; 1986, 103–104.)

Helsingissä soitinten saatavuus oli Tukholmaa huonompi, eikä täällä ollut ammattimaisia soitinrakentajia ennen 1700-luvun loppua. Tiedossa on vain yksi soitintilaus eli Ulrika Eleonoran kirkon urut, jotka tilattiin 1770 Tukholmasta Carl Wählströmiltä. Soitin valmistui 1772. (Jäppinen 2003, 114–118.) Asioinnista soitinrakentajan kanssa on maininta myös vuonna 1820 kamarikirjuri Wallgrenin perukirjassa, johon merkitty kallis sello oli korjattavana Tukholmassa.²⁴

Soitinrakentajille keskitetyn soitinkaupan ja kirjakauppiaiden hoitaman nuottikaupan rinnalla toimi suosittuja epävirallisia kanavia. Tukholmassa myytiin paljon musiikkitarveta lehti-ilmoituksin ja huutokaupoissa. Helsingissä ei ollut soitinrakentajia eikä lehtiä ilmestynyt, joten kauppiaiden ja huutokauppojen merkitys musiikkikaupassa oli suuri samoin kuin kirjakaupassa, joka oli virallisesti kirjansitojen ja -painajien yksinoikeus. (Wiberg 1955, 41–42, 74–76; Parland-von Essen 2008, 18.)

Helsingin kauppiaat palvelivat parhaansa mukaan musiikinharrastajia, ja inventaareissa on tiuhasti musiikkitarveta, useimmin viulunkielia, jotka mainitaan ensi kerran 1733. Niitä sai 1750-luvulta alkaen useilta kauppiailta yhtä aikaa, eli kysyntä vaikuttaa vakaalta. Tarjolla oli laatu-kieliä: hopealangalla päällystettyjä g-kieliä (*Silfwer Basar*) ja ”roomalaisia” e-kieliä (*Romanska Qwintar*) eli Rooman lähistöllä valmistettuja lampaansuolikieliä, joita pidettiin hienoimpina (Wiberg 1955, 45, viite 36; Lambert 1985, 512, viite 93). Harvakseltaan inventaareissa esiintyy *Zittertråd* tai *Cittersträngar* eli susterin tai ruotsalaisen luutun kieliä. Klaveerinkielet mainitaan vain 1815, ehkä siksi, että klaveerien kielenä käytettyjä teräs- ja messinkilankoja oli muutenkin hyvin tarjolla.

Inventaareissa on paljon viuluja ennen vuoden 1756 tuontikieltoa, eli rakentajien parhaana kauppiaiden soitintuonti oli totta Helsingissäkin. Kielto puri, ja kauan näkyy vain yksittäisiä viuluja ja huiluja, joita ehkä myytiin käytettyinä. Kauppiaat ostivat usein huutokaupoista soittimia ja musiikkitarveta sekä yksityisiltä että toisten kauppiaiden varastoista. Niitä lienee huudettu paitsi omaan käyttöön myös jälleenmyyntiin. Kauppiaan perheen musiikinharrastuksen voi joskus todeta perukirjasta, mutta moni musiikkitarveta välittäjä ei näytä itse musisoineen. Oma lukunsa

²⁴ HKA PK EC:11 nro 363.

ovat pikkuvirkamiehet kuten vahtimestarit ja kaupunginpalvelijat, jotka huusivat toisinaan useampia viuluja.²⁵ He kenties harjoittivat ajan tapaan liiketoimintaa viranhoidon ohessa.

Salakuljduksestakin löytyy viitteitä. Vuonna 1759 Lyypekistä Haminaan matkannut Anna Maria -jahti rantautui Porkkalan edustalla täynnä salakuljetustavaraa (*contrabandewahrer*). Helsingin sukellusseura nosti veden tarvelemän lastin, joka huutokaupattiin Helsingissä. Muun muassa kolme tusinaa lastenhuilua ja kuusi tusinaa lastenpilliä päätyi kauppias Sederholmille.²⁶ Vuonna 1795 kauppias Matts Emanuel Enningin inventaariin kirjattiin kuusi saksalaista viulua – tuontikiellosta huolimatta (Lehto 1982, 89). Helsingillä oli tiiviit kauppasuhteet Tallinnaan, jossa oli 1700-luvun lopulla hyvin tarjolla nuotteja ja soittimia, etenkin erilaisia klaveereja (Heinmaa 2017, 101–128). Tilaisuuksia musiikkitarvaran laittomaan hankintaan tarjoutui siis aivan lähellä.

Laillistettuja soitinrakentajamestareita ei Suomesta tiedetä Ruotsin ajalta, mutta soittimia tehtiin silti eri puolilla maata: klaveereja, monenlaisia kansansoittimia ja Pohjanmaalla urkujakin. Helsinki-Viaporissa soitinrakennuksesta vihjaa armeijan laivaston kamreeri Johan Christopher Stenhoffin pesästä vuonna 1772 myyty *ett Claver ofärdigt*, jonka voi tulkita keskeneräiseksi klavikordiksi.²⁷ *Ofärdigt* tarkoittaa myös käytökelvotonta, mutta perukirjoissa ja huutokaupoissa käytettiin rikkinäisistä soittimista aina sanaa *söndrig* ja esimerkiksi soitinrakentaja Hans Henrich Cahmanin perukirjassa vuodelta 1699 *ofärdig* merkitsee nimenomaan keskeneräistä soitinta (Helenius-Öberg 1979, 16, viite 28). Vaikka sanan tulkinta jää auki, klavikordin olisi ehkä harrastajakin osannut tehdä. Vai rakensiko joku Viaporin puuseppä soittimia sivutoimisesti? Sotilaiden käsityönharjoitus näyttää olleen yleistä, joskin laitonta (Granqvist 2016, 147–151).

Varmasti soittimia teki Helsingin urkuri Gustaf Adolph Lenning, joka oli oppinut isältään, Turun Akatemian musiikinjohtaja Carl Petter Lenningiltä kosketinsoitinten rakennustaidon. Urkurin kuollessa vuonna 1780 hänen kotinsa oli täynnä työkaluja ja rakennustarpeita. Lattialla seisoivat kaksi cembaloa (*ClawCymbal*), joista yksi oli rakenteilla ja toinen, eversti Didrik Blomcreutzin leskelle kuuluva, ehkä korjattavana. Lenning oli tilannut kolme klavikordinrunkoa puuseppä Johan Petter Granbergiltä, joka oli jo toimittanut hänelle yhden, kauppias Anders Byströmin maksaman, kielitettäväksi ja kokoonpantavaksi. (Jäppinen 2003,

²⁵ Esimerkiksi HKA HKPK Ca:3 17.8.1756.

²⁶ HKA HKPK Ca:1 10.10.1769.

²⁷ HKA HKPK Ca:11 10.12.1772.

Kauppias Anders Byström (1724–1802) tilasi vuonna 1780 urkuri Gustaf Adolph Lenningiltä klaveerin oletettavasti lastensa soitto-opintoja varten. Soitin ei ehtinyt valmistua ennen Lenningin kuolemaa, mutta Byströmin Hedvig Ulrika -tyttärestä tuli pianonsoitonopettaja ja Thomas-pojasta säveltäjä. Nils Schillmarkin noin vuonna 1790 maalaama muotokuva on Helsingin taidemuseon kokoelmassa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo/Jan Alanco.

123–127.) Muita tilaajia ei tiedetä, mutta Lenningin kotiverstas osoittaa, että kosketinsoittimille oli Helsingissä kysyntää.

Lenningin seuraaja Johan Christian Stridbeck oli yliopistossa opiskellut, orkesterinjohtajaksi pätevä muusikko, joka ei viihtynyt urkurina ja lukkarina vaan loi myös virkauraa. Hän päätyi 1793 Mikkeliin urkuriksi. (Jäppinen 2003, 130–137.) Stridbeck ehkä jatkoi Lenningin soitinrakennusta, sillä hän lunasti 1782 edeltäjänsä jäämistöstä huutokauppaan jääneet kaksi klaveerinrunkoa. Myöhemmin hän huusi halvalla vanhan viulun, spinetin ja klaveerin – kenties kunnostettaviksi²⁸

Helsingin ensimmäinen ammattimainen soitinrakentaja lienee Anders Grönberg, jonka Viaporissa vuonna 1794 valmistama ruotsalainen luuttu on Kansallismuseossa. Hänet mainitaan 1803 päteväenä korjaamaan Ulrika Eleonoran kirkon urut. (Jäppinen 2003, 144–145.) Hän toimi Tukholmassa 1770–80-lukujen vaihteessa kisällinä soitinverstaissa ja klaveerinvirittäjänä. Suomessa on säilynyt Grönbergin tekemä klavikordi. (Helenius-Öberg 1986, 135.) Muuta hänestä ei tiedetä.

Musiikinharrastajien sosiaalinen asema

Perukirjoissa ja huutokauppapöytäkirjoissa esiintyy soitinten ja muun musiikkitarvikkeiden omistajina ja ostajina reilun 70 vuoden ajalla noin 350 ihmistä, jotka eivät ole Helsingin kaikki musisoijat. Lähteisiin on päätynyt vierailijoita, jotka ovat sattuneet kuolemaan tai käymään huutokaupassa Helsingissä. Toisaalta niistä puuttuu muista lähteistä tunnettuja ammattilaisia ja harrastajia, kuten kaupunginmuusikot Johan Adam Wassmus ja Carl Fredrik Thusberg, urkuri-sotilasmuusikot Abraham Christopher Medelberg ja Christian Friedrich Kress, tuleva säveltäjä Thomas Byström sekä Viaporissa vaikuttaneet Carl Petter Nyberg ja itse Augustin Ehrensvärd (Jäppinen 2003, 99–102, 110–113, 142–145; Lapalainen 2006, 104–107). Moni muukin lienee jäänyt piiloon.

Perukirjoissa ja huutokaupoissa esiintyviä musiikinystäviä voi silti tutkia monin tavoin. Tätä varten heidän henkilötietojaan ja vaihteitaan on selvitelty mahdollisuuksien mukaan. Vaihtelevilla tittleillä esiintyvien ihmisten tunnistaminen on varsinkin huutokaupoissa vaikeaa. Siten sama henkilö on saatettu laskea useaan kertaan ja toisaalta eri henkilöt on voitu yhdistää.

²⁸ HKA HKPK Ca:15 25.4.1782, Ca:17 28.5.1790 ja 25.9.1790, Ca:19 19.9.1793.

Tarkemmasta tutkimuksesta on pudotettu ne kauppiaat, joilla oli musiikkiesineitä vain kauppatavarana, samoin ne henkilöt, jotka mainitaan vain librettojen ja kirjojen yhteydessä, sekä pari henkilöä, joita ei ole voitu tunnistaa. On siis poimittu ”musiikinharrastajat”, mikä on etenkin ostajien osalta tulkinnanvaraista. Tilastointia varten heidät on sijoitettu aseman ja ammatin mukaan yhteiskuntaryhmiin, jotka aina yksinkertaistavat todellisuuden kirjoja, miten ne sitten määritteleeekin. Nämä varaukset kannattaa muistaa seuraavia taulukoita tarkastellessa.

Taulukko 3: Helsingin musiikinharrastajat 1750–1820 yhteiskuntaryhmittäin

	1750–76	1777–99	1800–20	Yht.
Oppineet	5	1	7	13
Virkamiehet	12	9	12	33
Upseerit	22	26	21	69
Armeijan siviilivirkamiehet	10	10	7	27
Kauppiaat	23	15	22	60
Kauppakirjanpitäjät	3	3	7	13
Käsityöläiset	6	4	9	19
Pikkuporvarit ja -virkamiehet	5	6	10	21
Työläiset ja palvelijat	4	5	2	11
Muusikot	2	5	4	11
Yhteensä	92	84	101	277

Kolmannes harrastajista oli armeijan palveluksessa. Tämä on luontevaa, koska sotilashenkilöt muodostivat noin kolmasosan Helsinki-Viaporin väestöstä (Granqvist 2016, 60). Kauppiaiden ja kirjanpitäjien neljäsosa on huomattava, ehkä jopa yliedustettu, koska he kaiketi huusivat soittimia myös jälleenmyyntiin. Virkamiehet kirjurista pormestariin nousevat esiin, ja yhteen laskettuina kruunun, kaupungin ja armeijan virkamiehet lähenevät upseerien ja kauppiaiden lukuja. Oppineita (papit, lääkärit, opettajat, ylioppilaat) oli Helsingissä vähän, mutta heidän roolinsa on silti odotuksia pienempi.

Pienestä, osin satunnaisesta vaihtelusta huolimatta ryhmien suhteet pysyvät melko vakaina. Sotaväen hallitsevuus 1700-luvun lopulla johtuu ehkä osaksi Kustaan sotaan 1788–89 liittyvistä joukkojensiirroista ja kaatuneista eli tavallista runsaammista muuttojen ja kuolinpesien selvitysten yhteydessä pidetyistä huutokaupoista. Kirjanpitäjien sekä alemman porvariston ja virkamiehistön osuuden kasvu 1800-luvun alussa kertonee musiikinharrastuksen vähittäisestä leviämisestä.

Kuva ryhmien suhteista tarkentuu tutkittaessa, ketkä myivät ja ketkä ostivat huutokaupoissa. Näin voi tarkastella musiikkivaikutteiden leviämistä ja erityisesti sitä perinteistä käsitystä, että upseereilla oli hallitseva rooli kulttuurin välittäjinä Helsinki-Viaporissa. Taulukkoon 5 on koottu musiikkitavaran myynnit ja ostot ryhmittäin, eli kukin esine-erä on laskettu molempiin sarakkeisiin.

Taulukko 4: Musiikkitavaran myynnit ja ostot huutokaupoissa ryhmittäin 1750–1820

	1750–76		1777–99		1800–20	
	myynti	osto	myynti	osto	myynti	osto
Oppineet	2	4	0	3	3	4
Virkamiehet	0	6	6	3	5	8
Upseerit	14	8	22	8	22	7
Armeijan siviilivirkamiehet	3	7	6	12	6	2
Kauppiaat	24	10	3	16	9	24
Kauppakirjanpitäjät	0	4	1	3	8	4
Käsityöläiset	2	3	1	3	5	3
Pikkuporvarit ja -virkamiehet	1	2	1	3	2	7
Työläiset ja palvelijat	1	1	0	2	0	1
Muusikot	0	2	27	14	0	1

Upseerit korostuvat myyjinä, mitä selittävät ammatista johtuvat tiheät muutot, kuolleisuus etenkin sodassa sekä velkaantuminen uhkapelin ja muiden ryhmälle tyypillisten tapojen takia. Kauppiaat näyttäytyvät varsinkin ostajina, mikä vahvistaa oletusta jälleenmyynnistä. Toisaalta kauppiaat myivät paljon musiikkitavaraa 1750–70-luvuilla, mikä heijastanee taloudellisesti kuohuvan kauden rikastumisia ja konkursseja. Muusikoiden suuret luvut 1770–90-luvuilla johtuvat urkurien Lenning ja Bruno runsaista kuolinpesistä, joista muut muusikot kilvan huusivat tavaraa. Muut ryhmät esiintyvät kauan lähinnä ostajina ja vasta 1800-luvun alussa useammin myyjinä, mikä osoittaa musiikin harrastuksen vähittäistä leviämistä laajempiin piireihin.

Armeijan väen musiikkitavara ei määrästään huolimatta hallinnut Helsingin huutokauppoja, koska noin puolet siitä vaihtoi 1700-luvulla omistajaa ryhmän sisällä. Armeijan markkinoiden eriytymistä selittää osin se, että Viaporissa pidettyjen huutokauppojen yleisössä sotaväki

Traversohuilut olivat erityisesti armeijan väen suosiossa 1700-luvun lopun Helsinki-Viaporissa. Helsingin kaupunginmuseon kokoelmien vanhimmat soittimet ovat saksalaisia huiluja vuoden 1800 tienoilta. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo/Esko Toivari.

oli enemmistönä. Monet upseerit ja sotilasvirkamiehet kuitenkin asettuivat asumaan Helsinkiin, ja 1700-luvun lopulta alkaen yhä suurempi osa sotilashenkilöiden musiikkitarvareista myytiin ryhmän ulkopuolelle. On myös syytä korostaa, että Viaporin joukkojen lisäksi Helsingissä oli muitakin armeijan yksiköjä ympärivuotisesti tai kausittain, eli Viapori ei ollut ainoa kontakti kaupungin ja sotaväen välillä. Helsingiläiset saivat joka tapauksessa soittimia ja musiikkivaikutteita muiltakin.

Soitin säädyn mukaan

Kun soitinten suosio ja sen muutokset liitetään yhteiskuntaryhmiin, soitinten säätysidonnaisuus ja ”säätymierto” nousevat esiin. Viuluiksi on tässä laskettu *fiol-*, *viol-* ja *violin-*nimiset soittimet, klaveereiksi kielikosketinsoittimet ja huiluiksi sekä nokka- että poikkihuilut. Soitinyksilön kaikki omistajat on otettu huomioon, eli huutokaupatut soittimet on laskettu sekä myyjän että ostajan ryhmään. Taulukko 5 kuvaa siis kiinnostusta eri soittimiin, ei soitinten todellista lukumäärää.

Taulukko 5: Yleisimmät soittimet yhteiskuntaryhmittäin 1750–1820

	1750–76			1777–99			1800–20		
	viulu	klaveeri	huilu	viulu	klaveeri	huilu	viulu	klaveeri	huilu
Oppineet			2	1			6	1	
Virkamiehet	2	3	2	2	1		9	3	1
Upseerit	10	2	7	13	4	5	9	4	6
Siviili- virkamiehet	1	2	4	5	2	3	2	1	1
Kauppiaat	11	3	4	4	6	1	12	8	5
Kirjanpitäjät	2			2	1		3	2	2
Käsityöläiset	5	1		4			4	3	
Pienporvarit	9			4			7	3	
Työläiset	4			4			1	2	
Muusikot	1			6	8	1	2		1

Viulun suosio läpäisi koko yhteisön, ja se esiintyi alemmissä ryhmissä lähes ainoana – perukirjaan ja huutokauppaan kelpaavana – soittimena. Klaveeri, pääasiassa klavikordi, taas levisi sosiaalisesti alaspäin yleistyessään 1700–1800-lukujen vaihteessa. Huilu säilyi säätyläissoittimena. Huilu, varsinkin poikkihuilu, ja viulu näyttävät olleen erityisesti armeijan väen suosiossa, mikä johtunee osin niiden muodikkuudesta ja osin keveydestä ja sopivuudesta sotilaiden liikkuvaan elämään.

Arvosoitinten taulukointi tuo näkyviin isompia eroja ryhmien välillä, joskin hintavertailujen epävarmuus tulee muistaa. Perukirja-arvon, läh-töhinnan ja vasarahinnan mukaan on määritelty taulukkoon 6 kultakin ajanjaksolta kymmenkunta soitinta, jotka erottuvat joukosta selvästi muita kalliimpina. Jotta näiden arvosoitinten statusarvo ja kiinnostavuus eri ryhmien kannalta hahmottuisivat paremmin, ne on tilanteen mukaan kirjattu sekä myyjälle että ostajalle kuten edellä.

Laatusoittimet kiehtoivat pitkälti vain kauppiaita ja upseereja. Muusikoilla ei niitä juuri ollut, ja työläisille kirjattu arvoklaveeri siirtyi vuonna 1800 kuolinpesän huutokaupassa vauraalta kättilö Christina Lundinilta palvelijana toimineelle sukulaiselle.²⁹ Klaveeri nousi statussoittimeksi, joka silti tavoitti uusia ryhmiä. Viuluista ani harvat olivat hienoja, ja huilu ylsi vain kerran kalleimpien joukkoon. Harvinaiset sellot, *zitttra* (kaiketi ruotsalainen luuttu) ja kitara olivat arvossaan.

²⁹ HKA HKPK Ca:21 23.9.1800.

Taulukko 6: Kalleimmat soittimet yhteiskuntaryhmittäin 1750–1820

	1750–76				1777–99		1800–20		
	viulu	klaveeri	positiivi		viulu	klaveeri	viulu	klaveeri	
Oppineet								1	
Virkamiehet		1		harppu		1	1	1	<i>zitarra</i> , sello
Upseerit	2	1	1	sello	1	2	1	4	huilu, <i>zitarra</i> , kitara
Siviilivirkamiehet		1			3	1		1	
Kauppiaat	3	2	3	sello		5	1	7	
Kirjanpitäjät						1		2	
Käsityöläiset									
Pienporvarit									
Työläiset								1	
Muusikot						1	1		

Urkuja ja harppuja esiintyi lähinnä 1760–70-luvuilla. Tiedossa olevat kaksi tai kolme positiivia kuuluivat rikkaille kauppiaille (Zacharias Govinius, Petter Schwartz, Johan David Tilliander, Petter Törneman). Yhden huusi aatelinen kersantti Tigerstedt.³⁰ Lähes kaikki harputkin helisivät kauppiaskodeissa. Yleensä ne olivat keskihintaisia, jopa halpoja. Kalleimman harpun sai oikeuspormestari Anders Ignatius vuonna 1764 huutokisassa, jossa lähtöhinta seitsenkertaistui.³¹ Kalliit, näyttävät ja teknisesti erikoiset soittimet kuten automaattuurut lienevät palvelleet myös aineellisina osoituksina vauraudesta ja asemasta.

Nuottien ja nuottitelineiden omistajien ja ostajien asettelu taulukoon 7 tuo esiin ”oppineen”, nuotteihin perustuvan musiikin harrastuksen, joka oli paljolti armeijan väen, aatelisten upseerien ja virkamiesten, alaa ja levisi vasta myöhään muihin ryhmiin. Voi toki olla, että kaikkia nuottilehtiä ja -vihkosia ei viitsitty kirjata perukirjoihin ja huutokauppapöytäkirjoihin.

Kokonaiskuvassa upseerit ja kauppiaat piirtyvät esiin musiikillisesti aktiivisimpina mutta toisistaan poikkeavina ryhminä. Tiivistäen upseerit harrastivat oppinutta musisointia laadukkain, yhtyesoittoon sopivin ja helposti kuljetettavin soittimin. Kauppiaatkin suuntautuivat oppineeseen musiikkiin mutta suosivat sisustuksen kannalta edustavia soolosoittimia.

³⁰ HKA PK Ec:2 nro 327; HKPK Ca:10 6.9.1770 ja Ca:13 1.8.1776.

³¹ HKA HKPK Ca:6 30.4.1764.

Taulukko 7: Nuottien ja nuottitelineiden omistajat yhteiskuntaryhmittäin 1750–1820

	1750–76	1777–99	1800–20	Yhteensä
Oppineet		1	3	4
Virkamiehet	1	1	1	3
Upseerit	3	3	6	12
Armeijan siviilivirkamiehet	1	5	2	8
Kauppiaat	3	2	4	9
Kauppakirjanpitäjät		1	2	3
Käsityöläiset			1	1
Pikkuporvarit ja -virkamiehet		1	1	2
Työläiset ja palvelijat				
Muusikot	1	5		6
Yhteensä	9	19	20	48

Virkamiehet sijoittuvat näiden ryhmien väliin. Alemmissa yhteiskuntaryhmissä on soitettu viulua korvakuulolta ja nuotteihin lienee tutustuttu vasta myöhemmin, etenkin klaveerien yleistyessä.

Ihmiset soitinten takana

Perukirjat ja huutokauppapöytäkirjat kertovat niukasti musiikinharrastajien taustasta. Lisätietoja voi etsiä kirkonkirjoja sisältävästä HisKi-tietokannasta ja matrikkeleista. Eniten löytyy aatellisista ja Turun Akatemian käyneistä (Adelsvapen Wiki, Ylioppilasmatrikkeli) sekä vapaamuurarien ja Timmermansordenin jäsenistä (Leinberg 1907, Gräsbeck 1954), mutta tällä tavoin ylimmät säädyt korostuvat ja kokonaiskuva vinoutuu. Vertailukelpoisten henkilötietojen kattava keruu on työlästä ja osin mahdotonta, eikä musiikkiamatöörejä voi siksi tilastoida luotettavasti vaikkapa iän, sukupuolen, siviilisäädyn, perhetaustan tai koulutuksen mukaan. Vielä vaikeampaa on tutkia amatöörien ajatusmaailmaa, arvoja ja tapoja, joista kertovia lähteitä on Helsingistä tuskin nimeksi. Vähiä mainintoja voi silti tulkita rinnastamalla ne vastaaviin tietoihin muualta.

Yksi 1700-luvun musiikkikulttuurin piirre oli musiikin ja tanssin kytkeytyminen kasvatukseen ja sivistysihanteisiin ylimmistä säädyistä alkaen (Musiken i Sverige II 1993, 112–113). Helsingissä oli jo aivan 1700-luvun alussa tanssimestari, ja vuonna 1738 raati halusi vakinaista musiikinopetusta lapsille (Jäppinen 2003, 82–83, 93–95). Musiikki näyttää kuuluneen kasvatukseen Helsingin raatimiesten perheissä 1730–40-luvuilla: kauppias Hindrich Christian Schwartzin pojat ja jopa pojanpoika esiintyivät lähteissä musiikinharrastajina, samoin kassanhoitaja Jakob Wessmanin poika.

Soitonopetuksesta on vähän suoria todisteita. Helsingissä soittotunteja lienevät antaneet sotilasmuusikot ja 1770-luvulta alkaen urkurit. Ylhäisillä ja varakkailla oli kotiopettajia, joilta ehkä Tukholman ja Viron aatelisten tapaan vaadittiin musiikinopetustakin (Wiberg 1955, 83; Heinmaa 2017, 91–93). Kenties sitä tarjosi myös kotiopettaja Pahlman, joka osti 1781 urkuri Lenningin pesästä viulun, viulukotelon ja klaveerikirjan.³² Pahlmanin oppilaista ei ole tietoa, mutta kotiopettaja itse saattaa olla Turun Akatemian ylioppilas Adam Pahlman, joka valmistui 1782 papiksi ja oli Turun soitannollisen seuran jäsen 1790–93.

Tunnetuin soitonopettaja on sotilaskapellimestari ja urkuri Christian Friedrich Kress (1767–1812), joka opetti 1800-luvun alussa Helsingin säätyläisneidoille klaveerinsoittoa ja kirjoitti näiden nuottivihkoihin harjoituskappaleita. Omalaatuinen, vahvasti saksalaisittain murtanut Kress kiersi susiturkissaan myös virittämässä klaveereja, alati seuranaan puudeli, joka komennosta ”Gib mir a” antoi äänen! (Lagus 1904, 318–320.) Kressin oppilaisiin kuuluivat rovasti Fredrik Collinin tyttäret, joiden taitoja musiikinystävä, kauppaneuvos Henrik Borgström (1799–1883) muisteli vanhana: ”Talossa rakastettiin musiikkia – ei taiteena, sillä siihen aikaan tyydyttiin yksinkertaisiin lauluihin ja klaveerikappaleisiin ja olttiin pakahtua onnesta, jos jokin vaikeampi teos, kuten *Austerlitzin taistelu*, sujui edes jotenkuten. Olin heidän musiikkisuoritustensa innokas ihailija – – –”³³ (Hoving 1949, 49.) Pappilassa soi ehkä muukin soitin kuin klaveeri, koska rovasti huusi 1810 nuottitelineen.³⁴

Huutokaupoissa soitto-opinnot näkyvät lastensoittimina. Peruukintekijä Samuel Christian Berentz myi 1767 kaksi lastenviulua hienonah-

³² HKA HKPK Ca:15 1.3.1781.

³³ Med förkärlek idkades musik i huset – icke såsom konst, ty den tiden åtnöjde man sig med enkla visor och klaverstycken i samma genre och var öfverlycklig om man fick svårare saker, såsom t.ex. *Bataljen vid Austerlitz* att någorlunda gå. De finga i mig en ifrig beundrare af deras musikaliska prestationer – – –

³⁴ HKA HKPK Ca:23 25.–26.9.1810.

Rovasti Fredrik Collinin (1743–1816) ja ruustinna Anna Margareta Borgströmin (1760–1815) tyttäret soittivat innokkaasti klaveeria Helsingin pappilassa 1800-luvun alussa. Wilhelm Le Moinen vuonna 1804 maalaamat miniatyyrimuotokuvat ovat Helsingin kaupunginmuseon kokoelmissa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo/István Bolgár.

kuri Michael Bohmille ja matami Maria Boströmille, räätälioltermannin vaimolle, mikä osoittaa myös käsityöläisten halunneen sivistää lapsiaan. Kauppias Petter Törneman (1708–1764) suhtautui lämpimästi lasten musisointiin. Hänen toisen vaimonsa Maria Beata Borgelanderin perukirjaan merkittiin 1760 arvokkaan positiivin ja harpun perään harvinainen lisäys: ”Nämä soittimet kauppias Törneman ilmoitti luovuttavansa sille lapsistaan, jolla on taipumusta musiikkiin, ja lupasi hyvittää ne muille lapsilleen.” Törnemanin kaupan inventaarissa oli 1760 kolme lastenviulua, ehkä sekin osoitus kiinnostuksesta soitonopetukseen.³⁵

Toisinaan musiikin harrastus näyttää periytyneen. Schwartzin musikaalinen kauppiassuku mainittiin jo Varapormestari Stichaeuksen poika ja kolme tytärtä lienevät soittaneet samoin kuin useita soittimia omistanut isänsä, koska hekin esiintyvät lähteissä soitinten omistajina.

³⁵ Dessa Instrumenter förklarade hr handelsman Törneman, sig wela, utan något be-räcknande, afstå, til then af thes Barn, som är fallen til Musique, mot thet han försäkrade, at åter therföre med något annat i hog komma sina öfriga Barn. HKA PK EC:2 nro 327; HKA HKPK Ca:8 17.6.1767 ja 26.9.1767.

Kaupunginkirvesmies Carl Thusberg, jonka perukirjassa oli 1774 viulu, kuului työväestön harvoihin soitonharrastajiin. Hänen pojastaan Carl Fredrikistä tuli 1772 Helsingin kaupunginmuusikko ja lopulta sotilaskapellimestari Turussa (Jäppinen 2003, 100–102).

Joskus jopa yksittäisen soittimen polkua voi seurata. Kapteeni Gabriel Johan Uhrlinin perinnönjaossa vuonna 1805 hieno klaveeri meni tyttarelle, ja arvoklaveerinsa lienee perinyt myös kauppiaantytär Christina Ulrica Burtz, joka kuoli 25-vuotiaana 1797.³⁶ Pitkän tien kulki spinetti, jonka myöhempi varapormestari Stichaesus osti 1775 kauppias Holmbergin konkurssipesästä. Stichaeuksen Eva-tytär sai spinetin ehkä avioituessaan vuonna 1780. Kun leskeksi jäänyt Eva meni 1789 naimisiin luutnantti Gabriel Johan Thauvónin kanssa ja muutti Turkuun, vanha spinetti myytiin 1790 urkuri Stridbeckille.³⁷ Kauppias Törnemanin tytär Anna Beata taas lienee saanut perintönä kalliin harpun, joka joutui vasaran alle puolison, kauppias Nils Ekebladhin, konkurssissa 1768. Harpu taisi olla rakas, koska Ekebladh huusi sen takaisin.³⁸

Soitinten periminen tuo esiin naiset soitinten omistajina. Yleensä heidän omaisuutensa ei erotu, koska perukirjaan merkittiin talouden kaikki tavarat. Vain naimattomien naisten ja leskien voi olettaa itse omistaneen koko pesän, mutta heillä musiikkitavaraa esiintyy hyvin harvoin. Huutokaupoissa myytiin tavaraa naisten jäämistöistä tai toimeksiannosta, mutta naispuolinen ostaja, kuten lastenviulun vuonna 1767 huutanut matami Boström, oli harvinainen poikkeus.

Naiset ovat silti varmasti musisoineet Helsingissäkin. Musiikki ja tanssi nähtiin tärkeänä osana aatelistyttöjen sivistystä, mistä on hieno esimerkki Degerön kartanossa Laajasalossa varttuneen Ulrica Elisabet Tauben vuonna 1767 saama käsin kirjoitettu nuottikirja aarioineen ja klaveerikappaleineen. Laulua, klaveerisoittimia ja harppua pidettiin erityisen sopivina naisille. (Parland-von Essen 2005, 191–194; Jäppinen 2009.) Tämä näkemys oli kai tuttu myös Helsingin kauppiaille, koska lähes kaikki harput mainitaan perheiden omaisuutena. Myös klaveereja oli lähinnä perheissä. Tallinnassa aikalaiset katsoivat musiikin harrastuksen laajenemisen 1700-luvun lopulla johtuneenkin juuri nuorten naisten, niin aatelisneitojen kuin käsityöläisten tyttärien, suuresta, joskin taiteelliselta laadultaan epätasaisesta innosta klaveerinsoittoon (Heinmaa 2017,

³⁶ HKA PK Ec:8 nro 996, Ec:9 nro 1098.

³⁷ HKA HKPK Ca:13 21.3.1775, Ca:17 25.9.1790.

³⁸ HKA PK Ec:2 nro 327 ja Ec:3 nro 393; HKPK Ca:8 27.9., 7.11.1768.

87–90). Helsingissä klaveereja tosin esiintyy tutkimuskauden lopulla tiuhaan poikamiehilläkin.

Musiikinharrastuksen laajeneminen liittyy osaltaan elintason nousuun ja ylellisyyskulutuksen kasvuun kustavilaisella ajalla. Helsingissäkin yhä useampi kattoi kahvipöytään hopeisen ja posliinisen kaluston, katsoi ajan taskukellosta ja maalautti perheenjäsenistä muotokuvat. (Aalto–Gustafsson–Granqvist 2020, 476–479.) Yhtenä ylellisyyden muotona yleistyivät lukeminen ja kirjanomistus, joiden aatepohjana olivat valistusihanteet: sivistys, kasvatus ja itsensä kehittäminen. Kirjamaun monipuolistuminen vuosisadan lopulla, eritoten romaanien suosio, ilmensi yksilöllisyyden ja tunteellisuuden nousua hyötyajattelun rinnalle. Samaa heijasti myös musiikin harrastus. (Forselles 2008, 142–143; Hakapää 2008, 65–66; Mäkinen 2008, 149–151.)

Ruotsin perukirjoissa on havaittu kirjojen ja musiikitavaran omistuksen välillä yhteys, jota on selitetty nuottipohjaisen musisoinnin kytköksellä lukutaitoon ja koulutukseen (Helenius-Öberg 1993, 150). Tästä näkyy merkkejä Helsingissäkin, kun aineistosta poimittiin koemielessä vähintään kaksi eri musiikkiesinettä ostaneet tai omistaneet 59 henkilöä. Näiden ”aktiivisten” amatöörien kirjanomistusta kartoitettiin Henrik-tietokannasta, jossa kolmannes heistä esiintyi ahkerina lukijoina. Paljon kirjoja hankkivat etenkin vauraat kauppiaat, kuten Erik Borgström, Thomas Anthon Clayhills, Carl Etholén, Peter Falck, Johan Holmberg, Johan Niclas Myhr, Petter Schwartz, Johan Sederholm, Johan David Tiliander ja Petter Törneman. Upseerit ja virkamiehet ovat tässä poiminnassa hiukan aliedustettuja. Sekä kirjallisuuden että musiikin ystävinä heistä nousevat esiin kapteeni Karl Björnberg, linnanvouti Kristoffer Mauritz Reinhold Löwenborg ja kassanhoitaja Anders Jansson sekä muodikkaita romaaneja ja matkakirjoja lukeneet raatimies Johan Fredrik Stichaesus, kauppakirjanpitäjä Johan Fredrik Sture ja majuri Pehr Herman Olivestam.

Sinfonioita ja salaseuroja

Musiikki alettiin 1700-luvun jälkipuolella nähdä säätyläisten parissa ennen kaikkea viihteenä ja tunnelmanluojana. Soittimien ja soittotaidon yleistyessä musiikki sai tehtäväkseen siivittää kepeää seurustelua uudellisissa seuraelämän tilaisuuksissa, joissa säätyraajat madaltuivat ylimpien säätyjen kesken. *Assemblée*, tanssiaiset ruokatarjoilun, korttipelin ja pii-

punpolton kera, muodostui aatelin, virkamiesten, upseerien, oppineiden ja ylemmän porvariston jokaviikkoiseksi iloksi. Samat ryhmät perustivat Euroopan kaupungeissa myös amatöörien musiikkiseuroja, joiden puoli-julkiset, vain säätyläisille tarkoitetut konsertit asettuivat tärkeäksi osaksi seurustelukulttuuria.

Suomeen musiikin säestämä seuraelämä kotiutui viimeistään 1770-luvulla. Silloin Turussa alettiin pitää assembléita ja perustettiin Aurora-seuran musiikkiosasto, jonka amatööriorkesterin vahvistuksena oli sotilasmuusikoita. Seuran julkinen musiikkitoiminta hiipui pian mutta lienee jatkunut yksityisesti amatöörien kesken. Musiikkiseura syntyi 1770-luvulla myös Kokkolaan, 1780-luvulla Ouluun ja 1790-luvulla Kuopioon. Ne jäivät lyhytikäisiksi, mutta vuonna 1790 Turussa alkunsa saanut Soitannollinen seura osoittautui elinvoimaiseksi ja toimii yhä. (Mäkeläinen 1972, 165–169; Dahlström–Salmenhaara 1995, 187–189, 198–200, 212–246; Sarjala 2005.)

Helsingistä on tietoja juhlatanssiaisista 1750–60-luvuilta. Assembléita pidettiin ehkä jo 1770-luvulla ja varmasti 1780-luvulla, jolloin Suomen sotaväen ylipäällikkö, kreivi Fredrik Posse, järjesti Helsingin-residenssissä viikoittain assembléen upseereille ja kenties muillekin seurapiireille. Erottuaan virasta vuonna 1790 Posse huutokauppasi omaisuuttaan, muun muassa kahdeksan kynttilänpidikkeillä varustettua nuottitelintä, joiden määrästä päätellen hänen juhlissaan kuultiin suurehkoa yhtyettä.³⁹ Assembléiden, niin julkisten kuin yksityistenkin, suosio jatkui Helsinki-Viaporissa 1700–1800-lukujen vaihteessa. (Rein 1937, 8; Mäkeläinen 1972, 169–171; Jäppinen 2003, 104–108.)

Assembléiden musiikista huolehtivat kaiketi sotilasmuusikot, joilla oli Ruotsin valtakunnassa tärkeä rooli seuraelämässä 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alussa (Laitinen 2020, 216–233). Helsingistä on 1740-luvulta alkaen tietoja sotilasyhtyeiden esityksistä juhlissa. Sotilasmusiikki kehittyi 1770-luvulta lähtien soittokuntien kasvaessa, ohjelmiston laajentuessa ja taitojen kohentuessa. Helsinki-Viaporissa sotilasmusiikin tarjonta oli poikkeuksellisen runsasta, koska kaksoiskaupungissa toimi Ruotsin ajan loppuvuosikymmeninä parhaimmillaan peräti kolme–neljä vakinaista sotilassoittokuntaa. Sotilasmuusikot soittivat suurimmissa juhlissa, ja heidän joukostaan Helsinki sai kaksi kaupunginmuusikkoa ja kaksi urkuria. Monitaitoiset sotilasmuusikot hallitsivat useita soittimia ja lukuisia musiikinlajeja. (Jäppinen 2003, 96–102, 104–105, 142–145.)

³⁹ HKA HKPK Ca:17 2. ja 9.12.1790.

Musiikkiseurasta ei ole Helsinki-Viaporissa tietoja, mutta monista vihjeistä voi päätellä, että täällä kuultiin myös tanssimusiikkia vaativampia teoksia ja isompia kokoonpanoja. Yksi todiste ovat nuotit: urkuri Lenningin peruihin sisältyi sinfonioita ja Ehrensvärd omisti konserttoja (Lappalainen 2006, 104–105). Orkesteriesityksistä Helsingissä on pari – valitettavan ylimalkaista – mainintaa: vuonna 1778 mamselli Byström lauloi useita lauluja orkesterin säestyksellä kruununperillisen syntymän kunniaksi pidetyssä juhlassa, ja vuonna 1786 tukholmalaisen hovimusiikon vierailukonsertissa soitettiin myös Haydnin sinfonia. (Jäppinen 2003, 127–129, 135–137.) Mutta ketkä esiintyivät?

Amatöörit ovat soittaneet ainakin kamarimusiikkia, mistä on tietoja Viaporin viimeisiltä päiviltä. Venäläisten kanssa 6.4.1808 sovitussa aselevossa linnoituksen luvattiin antautuvan 3.5.1808, ellei Ruotsista saavuteta sitä ennen apuvoimia. Piiritetyt tappoivat aikaa ja lievittivät odotuksen piinaa muun muassa musiikilla. Päiväkirjassaan kapteeni Berndt Jonas Aminoff kertoo kuulleen 14.4. Elfvingien luona ”*en Concert af 3 små fioler, en Bas, en Altfiol, och Barckens Cittra*”, eli konsertissa soivat kolme viulua, sello, alttoviulu sekä todennäköisesti ruotsalainen luuttu. Viikkoa myöhemmin 21.4. kuunneltiin rykmentinpastori Griveliuksen luona luutnantti Nassokin huilua ja edellä mainitun Barckin luuttua. (Aminoff 1885, 367, 369.) Tekstistä ei selviä, soittiko luuttu jousiyhtyeen mukana, mutta joka tapauksessa piiritetyssä Viaporissa riitti soittajia jopa jousikvartettiin. Henkilöitä on vaikea tunnistaa tarkasti, mutta Elfving ja Nassokin näyttävät olleen Aminoffin tavoin nuoria upseereita ja Barck ilmeisesti sotilasvirkamies.

Kamarimusiikin harrastusta voi ounastella myös perukirjoista ja huutokaupoista. Jokseenkin kaikki lähteissä mainitut soittimet soveltuivat yhtyesoittoon, ja jotkut omistivat niitä useita, kuten kauppias Holmberg, jolta konkurssi vei 1775 viulun, sellon, harpun ja spinetin, varasotatuomari Watz, joka myi 1797 ensiviulun, sellon ja klaveerin, ja kamarikirjuri Wallgren, jonka peruisa oli 1820 viulu, sello, klarinetti ja flageoletti.⁴⁰ He olivat ehkä ajan tapaan multi-instrumentalisteja ja soittivat kaikkia soittimiaan itse. Perheessä tai ystäväpiirissä on myös voitu harrastaa yhtyesoittoa. Huutokauppapöytäkirjoista voi joskus uumoilla, että musiikinharrastajan kuoltua juuri hänen soittokumppaninsa huusivat pultista poistuneen toverin soittimet. Yhdessä musisoivat kenties nekin nuoret kauppakirjanpitäjät, jotka hukkuivat kesäretkellä 1817 ra-

⁴⁰ HKA HKPK Ca:13 21.3.1775, Ca:20 1.5.1797; PK Ec:11 nro 363.

juilman kaadettua heidän purjeveneensä Pohjoissatamassa (Möller 1956, 22–23). Ystävyksistä neljä omisti musiikkitarvareita.⁴¹

Isompaa kokoonpanoa vaativien teosten esittämiseen tarvitaan säännöllisesti harjoitteleva, ammattilaisen johtama orkesteri, jollainen Helsingissä yritettiin luoda 1770-luvulla, ei kuitenkaan amatöörivoimin vaan vanhaan kaupunginmuusikkojen privilegioperinteeseen nojaten. Etevä ja kunnianhimoinen urkuri Gustaf Adolph Lenning esitti maistraatille 30.4.1774 tarjouksen kouluttaa kuudesta–kahdeksasta triviaalikoulun oppilaasta soitinyhtye. Ehdoksi hän asetti yksinoikeuden musiikin esittämiseen Helsingissä. Maistraatti ensin torjui ehdotuksen, mutta Lenningin toistettua pyyntönsä kaupunkilaisia ja porvaristoa kehoitettiin 13.3.1775 hankkimaan soittajat häihin ja muihin juhliin Lenningiltä. (Jäppinen 2003, 121–122; Parland-von Essen 2010, 68–69.)

Ei ole varmaa, keitä Lenningin muusikot lopulta olivat. Urkurin perukirja vuodelta 1781 osoittaa hänen osallistuneen orkesteritoimintaan, kaiketi johtajana. Soittimia oli paljon: keskeneräisten klaveerien ja cembalon lisäksi kolme rikkiästä viulua, sello, *FleutBass* ja käyrätorvi. Soitinluettelossa sanat poikkihuilu ja oboe on vedetty yli, kenties toisten omaisuutena. Suuremmista kokoonpanoista todistavat sinfonianuottien ohella seitsemän nuottitelinettä. Huutokaupassa valtaosa musiikkitarvaresta päätyi ammattimuusikoille, Lenningin isälle Turkuun ja veljelle Viipuriin sekä hänen oppilailleen lukkari Tobias Lundille ja urkurioppilas Daniel Lillbergille. Kiintoisin on kersantti Jacob Lindstedt (joissakin lähteissä Lundstedt), sotilasmuusikko, joka huusi pesästä kolme nuottitelinettä ja painettuja sinfonianuotteja.⁴² Hänet näet vihittiin samana vuonna jäseneksi vapaamuurareihin ja Timmermansorden-salaseuraan (Leinberg 1907, 288; Gräsbeck 1954, 58). Salaseurat avaavat uuden näköalan musiikilliseen toimintaan Helsinki-Viaporissa.

Salaseurat olivat muotia upseeripiireissä 1700-luvun jälkipuolella, ja niitä toimi Helsinki-Viaporissakin. Osa oli uskonnollishenkisiä hyväntekeväisyysjärjestöjä kuten vapaamuurarit ja Timmermansorden, osa taas huvitteli ja parodioi vakavia salaseuroja kuten Hypothenuserorden. Useat perukirja- ja huutokauppälähteiden musiikin harrastajat, lähinnä upseerit, virkamiehet ja kauppiaat, olivat salaseurojen jäseniä. Musiikilla oli tärkeä sija etenkin vapaamuurarien seremonioissa, jotka yleensä aloitettiin ja lopetettiin soitinmusiikilla. Rituaalin aikana laulettiin tuttuihin sävelmiin seipitetyjä hymnejä, mieluusti säestyksen kanssa. Sen

⁴¹ HKA PK Ec:11 nro 227 ja 229; HKPK Ca:24 16.–25.2.1816 (Sahlstedt) ja 14.–15.5.1816 (Svanberg).

⁴² HKA PK Ec:5 nro 648; HKPK Ca:15 1.3.1781.

jälkeen nautittiin veljesateria, jonka aikana usein kuultiin laadukasta musiikkiohjelmaa. Tukholmassa vapaamuurarit järjestivät hyväntekeväisyyskonsertteja, ja Helsingin loosi todennäköisesti kutsui vuonna 1801 vapaamuurari-klarinetisti Bernhard Henrik Crusellin pitämään konsertin, jolla tuettiin Porin kaupunkipalon uhreja. (Kultaa... 1992, 102, 143; Nyberg 2006, 65; Palkisto 2020, 17–19, 21–22.)

Vuonna 1762 perustetussa Helsingin loosissa oli alusta asti musiikiamatöörejä. Vuonna 1781 musiikkitoimintaa lienee haluttu kohentaa, koska useita ammattimuusikoita vihittiin lyhyen ajan sisällä: sotilasmuusikko Lindstedt, rumpali Johan Abraham Preuss ja kaupunginmuusikko Thusberg palveleviksi veljiksi ja urkuri Stridbeck loosiveljeksi, kaikei korkeamman sosiaalisen statuksensa takia (Gräsbeck 1954, 58–59). Vaikka musiikista huolehtineet veljet vapautettiin maksuista, riittävästi seremoniamusiikin esittäjiä ei useinkaan saatu kokoon. Siksi Helsingin loosi hankki 1791 fortepianon, jotta edes pianosäestys luonnistuisi. (Nyberg 2006, 27, 38–39.)

Loosimusiikkia edistettiin ammattimuusikoiden avulla myös 1790-luvulla. Palveleviksi veljiksi vihittiin 1791 musiikkitirehtööri Petter Norrlin, 1792 sotilasmuusikko Karl Jakob Norman ja 1799 musiikkitirehtööri Kristian Wester. Urkuri Bruno vihittiin loosiveljeksi 1793. (Gräsbeck 1954, 79, 86–87, 93, 102–103.) Vapaamuurarien musiikkitoiminnan laajuutta ilmentää vuoden 1794 inventaari, jossa loosin sisustuksen osana mainitaan orkesterilehteri kolmine penkkeineen sekä kahdeksan kynttilänpidikkeillä varustettua nuottitelinettä (Nyberg 2006, 36). Ne lienevät samat, jotka vapaamuurari, tullivirkamies Lars Niclas Thuring huusi 1790 loosin esimiehen, kreivi Fredrik Possen huutokaupasta.⁴³ Määrä vihjaa, että muutkin kuin sotilasmuusikot esiintyivät.

Muiden salaseurojen musiikista on tietoja niukalti. Timmermansordenin rituaalit muistuttivat paljon vapaamuurarien vastaavia, ja salaseuran palveleviksi jäseniksi vihittiin samoja ammattimuusikoita: kersantti Jacob Lundstedt 1781, musiikkitirehtööri Norrlin ja sotilasmuusikko Norman 1792 sekä vuonna 1804 klarinetisti Daniel Mörck, käyrätorvensoittaja Jonas Berggren, sellisti Gustaf Gabriel Nordin ja trumpetisti Hindrik Eskolin – kaikki sotilasmuusikoita ja soittimia, joita harvat amatöörit hallitsivat (Leinberg 1907, 268, 288, 291, 294). Timmermansordenin kokouksissa on siis kenties esiintynyt soitinyhtye, jossa viuluja ja huiluja ehkä soittivat amatöörit. Parodiset salaseurat, kuten Hypothensuserorden ja Bellmanin laulujen innoittama Sanct Fredmans brödralag, lienevät käyttäneet mu-

⁴³ HKA HKPK Ca:17 2. ja 9.12.1790.

siikkinaan lähinnä juoma- ja pilalauluja, joita laulettiin leikillisten seremonioiden eri vaiheissa (Cygnaeus 1895, 190–193; Jäppinen 2003, 112–113).

Helsinki-Viaporissa on ilmeisesti kuultu yhtyesoittoa 1750-luvulta lähtien ajoittain ja 1770-luvulta alkaen säännöllisemmin. Sotilasmusiikkia oli ajan mittaan yhä enemmän tarjolla, mutta amatööriyhtyeiden toiminta lienee ollut satunnaista. Avoimia kysymyksiä jää paljon. Tekikö sotilasmusiikin runsas tarjonta amatöörien musiikkiseuran tarpeettomaksi? Kuulivatko seurapiirit musiikkia kyllikseen assembléissa, joissa ehkä soitettiin muutakin kuin tanssimusiikkia? Esiintyikö salaseurojen kokouksissa amatöörien ja sotilasmuusikoiden yhtyeitä, jotka tarjosivat harrastajille yhteissoiton iloja ja korvasivat siten musiikkiseuran puutetta? Toimivatko salaseurat Tukholman tapaan joskus konsertinjärjestäjinä hyväntekeväisyystarkoituksessa?

Helsinki-Viapori musiikkikaupunkina

Helsingin musiikkiolot on tämän tutkimuksen pohjalta hieman aiempaa helpompi suhteuttaa aikakauden yleiskuvaan, vaikka vertailututkimuksia on valitettavan vähän tarjolla. Parhaiten tässä palvelevat Eva Helenius-Öbergin suppeat artikkelit *Borgerskapets musik* -hankkeesta, jonka pohjalta hän hahmottelee ei-ammattimaisen oppineen eli nuottisidonnan musiikin harrastuksen kehitystä Tukholmassa, Göteborgissa, Linköpingissä ja Norrköpingissä 1600–1700-luvuilla.

Amatöörimusiisointi yleistyi Ruotsissa 1600-luvun jälkipuolella osana suurvaltakauden kulttuurista eurooppalaistumista, joka jatkui 1700-luvulla valistuksen hengessä. Musiikin harrastus vilkastui ensin Tukholmassa, jossa soittimien ja nuottien kysyntä kehittyi 1740–50-luvuille tultaessa kauppapoliittisesti merkittäväksi. Kustavilaisella ajalla 1770–90-luvuilla sivistyneet harrastukset ja myös amatöörimusiikki levisivät pikkukaupunkiin. Sosiaalisesti musiikkiamatöörit kuuluivat 1600-luvulta 1800-luvun alkuun samoihin, aikansa koulutetuimpiin yhteiskuntaryhmiin: virkamiehiin, kauppiaisiin, upseereihin ja käsityöläisiin. Painopiste siirtyi kuitenkin 1700-luvun jälkipuolella aatelista aatelittomiin virkamiehiin ja porvaristoon, jonka sivistystaso kohosi yleisesti. Vaikka amatöörien lukumäärä kasvoi selvästi 1700-luvun mittaan, oppinut musiikin harrastus kosketti silti vain hyvin pientä osaa väestöstä. (Helenius-Öberg 1993, 148–151.)

Helsingin sijoittamista tähän kehitykseen vinouttaa se, että lähteitä on ennen 1750-lukua vähän. Niiden perusteella Helsingissä harrastettiin

musiikkia kauppiaiden, oppineiden ja virkamiesten parissa viimeistään 1600–1700-lukujen vaihteessa. (Aiemmin esitettyjen perukirjojen lisäksi Jäppinen 2003, 61, 66–67.) Isoviha, Helsingin tuho vuonna 1713 ja kaupunkilaisten pako venäläisten tieltä eivät ehkä kuitenkaan merkinneet täyskatkosta – päinvastoin. Useat helsinkiläiset viettivät pakolaisuutensa Ruotsissa, monet Tukholmassa, josta he toivat kokemuksia pääkaupungin musiikkitarjonnasta, myös vilkkaasta kotimuisoinnista. Helsingin jälleenrakentamisen päästyä vauhtiin musiikille riitti taas aikaa ja kiinnostusta, mistä todistaa 1730–40-lukujen hajanaisten perukirja- ja huutokauppatietojen lisäksi raadin vuonna 1738 esittämä toive musiikinopetuksesta lapsille. Helsingissäkin musiikin harrastus lienee siis kehittynyt suunnilleen samoilla linjoilla kuin Ruotsin puolella, joskin paljon pienimuotoisempana ja sotien välillä katkaisemana.

Lähteiden runsastuessa 1750-luvulta alkaen ollaan jo tilanteessa, jossa Viaporin rakennustyö toi Helsinkiin nopeasti vaurautta, laajenevia kaupapasuhteita sekä aiempaa tiheämpiä yhteyksiä aatelisten ja Tukholman kanssa. Musiikin harrastus näyttäytyy heti vilkkaana niin armeijan väen kuin kaupunkilaisten parissa, vastaavissa ryhmissä kuin Ruotsissakin. Viapori kiihdytti Helsingin kehitystä kaikin tavoin, myös musiikillisesti, vaikkei musiikin harrastus ollutkaan kaupungissa uusi ilmiö. Helsingin eliitillä, suurkauppiaille ja korkeilla virkamiehillä, oli äkkiä entistä enemmän varaa ja paineita seurata muotia. Upseerien ja kaupunkilaisten musiikin harrastuksen muodot ja ehkä ihanteetkin olivat silti osin erilaisia, eivätkä ne näytä kehittyneen riippuvuussuhteessa toisiinsa.

Kustavilainen aika oli Helsingissä käännekohta kuten Ruotsinkin pikkukaupungeissa. Musiikin harrastuksen laajeneminen näkyy lähteissä 1790-luvulta lähtien, jolloin se alkoi koskettaa syvemmin myös uusia ryhmiä: käsityöläisiä, pienporvareita ja pikkuvirkamiehiä. Silti yhä vain hyvin harvat harrastivat musiikkia. Kokonaisuutena on vaikea arvioida, mutta suuntaa antaa musiikkitarjontaa sisältäneiden perukirjojen osuus, joka oli 1800-luvun alussa noin 6 %. Helsinkiä paljon suuremmassa Göteborgissa saman ajan vastaava luku oli lähes sama (Ozolins 1970, 107).

Helsingin lähteet eivät salli soitinmuodin pitkän aikavälin muutosten seuraamista toisin kuin Tukholmassa. Viulu, klaveerit ja huilut olivat 1700-luvun jälkipuolella suosiossa Helsingissä, kuten Ruotsin kaupungeissa ja Leipzigin (Helenius-Öberg 1993, 149; Henkel 1991, 58–59). Göteborgissa eritoten klaveerien laatu- ja hintavaihtelu oli laajempaa. Siellä hintavimmat loistosoittimet olivat 1760-luvulta alkaen cembaloita, spinettejä ja fortepianoja. (Ozolins 1970.) Vaikka hyvin erilaisia kaupunkia ei voi suoraan rinnastaa, vertailu vihjaa, että esimerkiksi 1760–

70-luvuilla Helsingin kalleimpien soitinten, urkupositiivien, arvo oli murto-osa Göteborgin huippucembaloista. Yhtä ylellisiä soittimia ei Helsinki-Viaporista ole löytynyt, mikä kuvastanee olojen provinsiaalisuutta.

Helsinki-Viapori ei silti ollut syrjässä aikansa suurten keskusten musiikkillisista virtauksista. Yhteydet Tukholmaan ja Tallinnaan olivat vilkkaat, ja musiikkivaikutteita saatiin kauppasuhteiden ja Ruotsin puolelta tulleiden upseerien ja virkamiesten mukana, ilmeisesti pikemmin suoraan pääkaupungista kuin Turun kautta. Perukirja- ja huutokauppalahteista löytyneistä musiikinharrastajista ani harvat olivat opiskelleet Turun Akatemiasa, heistäkin useimmat vasta 1700–1800-lukujen vaihteessa. Vielä harvemmillä oli yhteyksiä Turun Soitannolliseen Seuraan.

Uusin tutkimus on luonnehtinut 1700-luvun jälkipuolen Helsinki-Viaporian sotilaskaupungiksi, jonka omaleimaista sosiaalista ja taloudellista kehitystä selittää ennen kaikkea suuren linnoituksen ja mittavan sotilasväestön läsnäolo (Granqvist 2016, 52–54, 191–193). Tämä on vaikuttanut merkittävästi myös kulttuurin kehitykseen, etenkin musiikkiin.

Helsingin ja Turun kaupunkilaisyhteisöjen suurin ero oli musiikin kannalta se, että Helsingistä puuttui yliopiston kaltainen oppineiden tihentyminen mutta upseereita ja sotaväkeä muusikoineen oli sitäkin enemmän. Turussa professorien arvovalta auttoi musiikinystäviä ylittämään säätyrajat ja luomaan yhteisen musiikkiseurau. Helsingissä aateliset upseerit, suurkauppiat ja korkeat virkamiehet muodostivat eliitin, jonka sisällä säätyjen välinen etäisyys loiveni vähitellen 1700-luvun lopulla seuralämässä, kuten kummiussuhteissa ja avioliitoissa. Upseerien perinteinen suljettu ryhmäkulttuuri kukoisti toki Viaporissa, mutta salaseuroihin hyväksyttiin myös muutamia arvostetuimpia muiden säätyjen jäseniä. Aatelisupseerit säilyttivät silti hallitsevan asemansa ja seurojen luonne pysyi aristokraattisena. (Granqvist 2016, 64–69.) Tämä heijastui myös musiikkiin.

Helsinki-Viaporissa oli sotilassoittajien ansiosta saatavissa yllin kyllin seuralämän vaatimaa musiikkia, eikä erisäätyisiä harrastajia kokoavalle musiikkiseuralle liene siksi ollut edes tarvetta. Musiikinharrastus näyttää olleen yksityisempää kuin Turussa. Amatöörien viulut, huilut ja klaveerit soivat kodeissa, ja isompien kokoonpanojen esityksistä nautittiin säätyläisten juhlissa, puolijulkisissa assembléissa ja salaseurojen suljetuissa kokouksissa. Useimmat 1700-luvun jälkipuolen musiikkikulttuurin piirteet ilmenivät silti myös Helsinki-Viaporissa: musiikki sivisti lapsia ja nuoria, tuotti iloa harrastajille, ilmaisi vaurautta, valistusta ja hyvää makua, tarjosi viihdyttäviä taide-elämyksiä innokkaille kuulijoille, siivitti tanssiaskelia ja hilpeää seurustelua sekä loi hartautta ja tunnelmaa niin julkisiin kuin salaisiin seremonioihin. Kaksoiskaupunki soi aikansa säveltä.

Lähteet

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA), Helsinki
Helsingin raastuvanoikeuden arkisto
Perukirjat (PK) 1679–1820 Ec:1–11.
Viitteissä perukirjojen numerot vuoteen 1808 Åkermanin (1937) mukaan.

Helsingin huutokauppakamarin arkisto
Pöytäkirjat (HKPK) 1707–1820 Ca:1–25.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Biographica Weckström

Painamattomat lähteet

Ozolins, Berit. 1970. *Musiknotiser i bouppteckningar åren 1690–1854. Arkivstudier inför en undersökning om Göteborgs musikhistoria*. Uppsats för seminariet i musikvetenskap vid Göteborgs universitet. Säilytyspaikka: Musik- och teaterbiblioteket, Stockholm.

Saari, Hilikka. 1950. *Porvariskoti Helsingissä vapaudenajalla*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu. Helsingin yliopisto. Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto.

Vapaavuori, Pekka. 2001. *Viisi muunnelmaa Anders Wählströmin teemasta. Soinnin ja soitettavuuden muuttujat Wählström-klavikordin rekonstruktioissa*. Tohtorintutkimnon kirjallinen työ. Kehittäjäkoulutus. Sibelius-Akatemia, Kuopion osasto. Tarkistettu 13.8.2020. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/235165>

Verkkotietokannat

Adelsvapen Wiki www.adelsvapen.com/genealogi/Huvudsida

Henrik http://dbgw.finlit.fi/henrik/henrik_tietokanta.htm

HisKi <https://hiski.genealogia.fi/historia/>

Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/>

Painetut lähteet ja kirjallisuus

[Aminoff, Berndt Jonas]. 1885. ”På Sveaborg 1808: Dagboksanteckningar af en be-lägrad”. Meddelade af R. Hausen. *Finsk tidskrift* 18: 358–376.

Andersson, Otto. 1963. ”Runeberg på dansstuga”. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 38. 51–80. Helsingfors: SLS.

Cygnæus, Gustaf. 1895. ”Hypothenserorden i Finland”. *Förhandlingar och uppsatser* 9. 181–213. Helsingfors: SLS.

Dahlström, Fabian. 1990. ”Instrumentariet i det gustavianska Åbo”. Teoksessa *Den gemensamma tonen*. Redigerat av Hannu Apajalahti. 33–59. Helsingfors: Musikvetenskapliga sällskapet i Finland.

Dahlström, Fabian ja Salmenhaara, Erkki. 1995. *Suomen musiikin historia 1*. Porvoo: WSOY.

Forselles, Cecilia af ja Tuija Laine (toim.). 2008. *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. Helsinki: SKS.

Forselles, Cecilia af. 2008. ”Individualistinen lukemiskulttuuri: Kaunokirjallisuus, historiateokset ja matkakertomukset minuutta kehittävinä kirjallisuudenlajeina”. Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. Toimittaneet Cecilia af Forselles ja Tuija Laine. 115–147. Helsinki: SKS.

Frenczell, Ester-Margaret von. 1943. *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1812–1827 med en historisk översikt*. Helsingfors: Söderströms.

Granqvist, Juha-Matti. 2016. *Helsingin porvaristo Viaporin rakennuskaudella (1748–1808): Sosiaalishistoriallinen perustutkimus*. Helsinki: Unigrafia. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/168617>

Gräsbeck, Armas. 1954. *S:t Johannes logen S:t Augustin's matrikel 1762–1808*. Tammerfors: Genealogiska samfundet i Finland.

Gustafsson, Sofia; Granqvist, Juha-Matti ja Aalto, Seppo. 2020. *Linnoituskaupunki: Helsinki ja Viapori 1721–1808*. Minerva.

Hakapää, Jyrki. 2008. ”Jokamiehen lakikirjasta taloustieteen harvinaisuuksiin”. Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. Toimittaneet Cecilia af Forselles ja Tuija Laine. 64–82. Helsinki: SKS.

Hannikainen, Päivi-Liisa. 2008. *Pohjanmaan musiikkikulttuuria menneiltä ajoilta: Musiikin taitajia ja tukijoita eteläisen Pohjanmaan kirkkomusiikkielämissä 1700-luvun jälkipuoliskolla*. *Studia musica* 36. [Helsinki]: Sibelius-Akatemia.

Heinmaa, Heidi. 2017. *Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil: Väitekiri muusikaa-jaloos*. Tallinna: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia. <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:312531>

Helenius-Öberg, Eva. 1977. ”Svenskt instrumentmakeri 1720–1800: En preliminär översikt”. *Svensk tidskrift för musikforskning* 59 (1): 5–43.

Helenius-Öberg, Eva. 1979. ”Cembalon i Sverige samt frågan om det svenska klavikordets ursprung”. *Svensk tidskrift för musikforskning* 61 (1): 13–46.

Helenius-Öberg, Eva. 1986. *Svenskt klavikordbygge 1720–1820: Studier i hantverkets teori och praktik jämte instrumentens utveckling och funktion i Sverige under klassisk tid*. Musikmuseets skrifter 12. Stockholm.

Helenius-Öberg, Eva. 1989. ”Borgerskapets musik: 1700-talets socialt breddade amatörmusicerande – synvilla eller verklighet?” Teoksessa *Rapport från en forskarkonferens i Arvika 30–31 januari 1989*. Red. Hans Bernskiöld. 26–34. Musik i Värmland. Musikvetenskapliga avdelningen, Göteborgs universitet.

Helenius-Öberg, Eva. 1993. ”Borgerskapets musik: 1700-talets socialt breddade amatörmusicerande – synvilla eller verklighet? En projekt-presentation”. Teoksessa *Nordiska musikforskarkongressen, Oslo 24.-27. juni 1992*. 146–152. Oslo: Institutt for musikk og teater.

Henkel, Hubert. 1991. ”Musikinstrumente im Nachlass Leipziger Bürger”. Teoksessa *Johann Sebastian Bachs historischer Ort*. 56–67. Bach-Studien 10. Leipzig: Breitkopf & Härtel.

Hirn, Sven. 1998. *Alati kiertueella: Teatterimme varhaisvaiheita vuoteen 1870*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hoving, Victor. 1949. *Henrik Borgström: En storborgare i det gamla Helsingfors*. Helsingfors: [Finska bergningsaktiebolaget Neptun].

Jäppinen, Jere. 2003. ”Harpun helähdys arkistossa: Ääniä Helsingin musiikin historian hiljaisilta vuosisadoilta 1550–1812”. Teoksessa *Harpunkielistä shimmykarkkiin: Helsingin musiikkielämää viidellä vuosisadalla*. Narinkka 2003. 8–161. [Hämeenlinna]: Helsingin kaupunginmuseo.

Jäppinen, Jere. 2009. *Ulrica: Kartanomusiikkia 1700-luvun Helsingistä*. CD-levyn tekstivihko. HKMCD 2. Helsingin kaupunginmuseo.

Kjellström, Birgit. 1983. ”Instrumentporträtt i Skaraborgs länsmuseum: En studie med tonvikt på 1700-talet”. Teoksessa *Vi äro musikanter alltifrån Skaraborg: Studier i västgötsk musikhistoria*. Falköping: Skaraborgs länsmuseum.

Koponen, Sani. 2003. ”Piano valloittaa Helsingin: Piano helsinkiläiskodeissa 1800-luvulla”. Teoksessa *Harpunkielistä shimmykarkkiin: Helsingin musiikkielämää viidellä vuosisadalla*. Narinkka 2003. 162–269. [Hämeenlinna]: Helsingin kaupunginmuseo.

Kultaa ja taivaansinistä: Vapaamuurarius, aate ajassa. Turun maakuntamuseo, näyttelysite 15. Turku 1992.

Lagus, Ernst. 1904. ”Björneborgarnes marsch: En musik- och kulturhistorisk es-say”. Teoksessa *Joh. Ludv. Runebergs hundraårsminne*. Festskrift 5. febr. 1904. 305–344. Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland LXII. Helsingfors.

Laitinen, Kari. 2020. *Piipareita, klarinetinpuhaltajia ja muskantteja. Sotilassoittajat Suomessa Ruotsin ajan lopulla*. Studia musicologica Universitatis Helsingiensis XXX. Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/318161>

Lambert, Barbara. 1985. ”Social Music, Musicians and Their Musical Instruments in and Around Colonial Boston”. Teoksessa *Music in Colonial Massachusetts 1630–1820*. II: Music in Homes and in Churches. 409–514. Boston.

Lappalainen, Seija. 2006. ”Musiikkia yli muurien”. Teoksessa *Viaporista Suomenlinnaksi*. Kirjoittajat Liisa Eerikäinen et al. 104–108. Museovirasto. Jyväskylä: Multikustannus.

Lawrence-King, Andrew. 1998. *Die Davidsharfe*. CD-levyn tekstivihko. Deutsche Harmonia Mundi 05472773862.

Lehto, Marja-Liisa. 2007. ”Kaunis ja hyvin varustettu rihkamapuoti”. Teoksessa *Burgman: Helsingin ensimmäinen kivitalo*. Narinkka 2007. 28–53. Hämeenlinna: Helsingin kaupunginmuseo.

Lehto, Marja-Liisa. 1982. ”Inventaario kauppias Matts Enningin puodissa vuonna 1795”. Narinkka 1981. 75–97. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.

Leinberg, K. G. 1907. ”Timmermansorden och dess medlemmar i Finland”. *Förhandlingar och uppsatser* 21. 267–306. Helsingfors: SLS.

Markkanen, Erkki. 1988. *Perukirja tutkimuslähteenä*. Studia historica Jyväskyläänsä 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Marvia, Einari ja Vainio, Matti. 1993. *Helsingin kaupunginorkesteri 1882–1982*. Helsinki: WSOY.

Musiken i Sverige II: Frihetstid och gustaviansk tid 1720–1810. Redigerad av Leif Jons-son och Anna Ivarsdotter-Johnson. Värnamo: T. Fischer & Co.

Mäkeläinen, Eva-Christina. 1972. *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*. Historiallisia tutkimuksia 86. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Mäkinen, Ilkka. 2008. ”Romaanien ja näytelmien läpimurto Helsingissä ja Suomessa kustavilaisena aikana”. Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. Toimittaneet Cecilia af Forselles ja Tuija Laine. 148–180. Helsinki: SKS.

Möller, Sylvi. 1956. *Vanhankirkon puisto*. Helsinki: Helsinki-seura.

Nyberg, Folke. 2006. *S:t Johannes logen S:t Augustin 1756–2006*. [Helsingfors].

Palkisto, Janne. 2020. "Säveltäjä-klarinetisti Bernhard Crusell vapaamuurarina 1800-luvun taitteessa: uusia tuttavuuksia, hyväntekeväisyyttä ja musiikillista symboliikkaa". *Musiikki* 4/2020: 10–42. <https://musiikkijournal.fi/article/view/101311>

Parland-von Essen, Jessica. 2008. "Kirjanomistus kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kohteena: Helsingiläiset ja heidän kirjansa 1700-luvulla". Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. Toimittaneet Cecilia af Forselles ja Tuija Laine. 10–34. Helsinki: SKS.

Parland-von Essen, Jessica. 2005. *Behagets betydelse: Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. Södertälje: Gidlunds förlag.

Parland-von Essen, Jessica. 2010. *Ammatti, avioliitto ja arvostus: Helsingiläinen eliitti 1740–1820*. Helsinki: Schildts.

Pullat, Raimo. 2016. *Tallinlase asjademaailm valgustussajandil*. Tallinn: Estopol.

Rein, Gabriel. 1937. "Piirteitä Helsingin elämästä noin 150 vuotta sitten". *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja 1937*: 8–24.

Reinhold, Henrik August. 1854. "B. H. Crusell". Teoksessa *Finlands minnesvärde män I*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.

Sarjala, Jukka. 2005. "Det angenämaste och oskyldigaste tidsfördriv: Musik och sällskaplighet i Åbo i slutet av 1700-talet". *Historisk tidskrift för Finland* 2/2005 årg 90: 185–198. <https://journal.fi/htf/issue/view/3391>

Savijoki, Jukka. 2019. 'So that the soul would dance in you': *The Guitar in Finland before the Twentieth Century*. DocMus Research Publications 12. Helsinki: Sibelius Academy. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/304992>

Taavitsainen, J.-P. 1978. "Suuharpuista Suomessa". *Kotiseutu* 3: 74–77.

Ulväng, Göran; Murhem, Sofia ja Lilja, Kristina. 2013. *Den glömda konsumtionen: Auktionshandel i Sverige under 1700- och 1800-talen*. Möklinta: Gidlunds förlag.

Walén, Stig. 1949. "Musikinstrumenttermer i äldre svenska lexikon. II". *Svensk tidskrift för musikforskning* 31: 5–82.

Wiberg, Albert. 1955. *Den svenska musikhandelns historia*. Stockholm: Svenska musikhandlareföreningen.

Wolff, Charlotta. 2015. "Musikkultur och musiksmak i 1700-talets Sverige: Ett bidrag till lyssnandets historia". *Historisk tidskrift för Finland* 4/2015 årg 100: 420–452. <https://journal.fi/htf/issue/view/3912>

Åkerman, Birger. 1937. *Bouppleckningar i Helsingfors stad 1679–1808*. Helsingfors: Genealogiska samfundet i Finland.